

Projekt

Druk Nr ....

**UCHWAŁA NR .....
RADY MIEJSKIEJ W RADOMIU**

z dnia ..... 2013 r.

**w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
dla Gminy Miasta Radomia na lata 2013 – 2016”**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 z późn. zm.) w związku z art. 87 ust 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) Rada Miejska w Radomiu uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Miasta Radomia na lata 2013–2016”, zaopiniowany pozytywnie przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Radomia.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Wnioskodawca

**Prezydent Miasta
Radomia**

Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr .....
Rady Miejskiej w Radomiu
z dnia.....2013 r.

GMINNY PROGRAM OCHRONY ZABYTKÓW MIASTA RADOMIA

1. Wstęp

Dziedzictwem kulturowym nazywamy dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, a jednocześnie to dorobek naszych czasów. Najczęściej kojarzymy dziedzictwo kulturowe z architekturą i sztuką oraz archeologią. Jednak do spuścizny po przodkach należą dawne formy uprawy roli, sposoby produkcji wyrobów charakterystycznych dla danego regionu, a także rozmaite przejawy życia i rozwoju społeczności, co stanowi całość naszej kultury. Należy zatem pamiętać o bogactwie nieodnawialnych źródeł informacji o życiu i działalności przodków oraz o konieczności zachowania tych źródeł dla przyszłych pokoleń. Wzrasta świadomość potrzeby ochrony zabytków wśród mieszkańców naszej gminy. Dbałość o należyty stan i atrakcyjny wygląd obiektów zabytkowych stała się naszym obywatelskim obowiązkiem.

Rewitalizacja poszczególnych obiektów stanowi szansę na ich uratowanie. Stworzenie programu opieki nad zabytkami jest koniecznością przewidzianą ustawą oraz zapotrzebowaniem społecznym. Stanowi także istotny czynnik w upowszechnianiu wiedzy i pomocy skierowanej do właścicieli zabytków w dbaniu o ich dobrą kondycję.

Gmina nie stanie się atrakcyjna dla turystów, jeżeli jej zabytki będą zaniedbane, bądź niewłaściwie promowane czy eksponowane. To niepowtarzalny urok zadbanych domów, miejsc pamięci narodowej oraz walory klimatyczne stanowią osobiwy charakter tego miejsca.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Radomia na lata 2013 - 2016 jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie (Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Radom, Uwarunkowania Rozwoju. Kierunki Zagospodarowania Przestrzennego Gminy). Wyżej wymienione dokumenty określają politykę administracyjną w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami jest podstawą współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Taka współpraca, rozwijana w kolejnych latach, powinna przynieść, nie tylko lokalnej społeczności wymierne korzyści, a najistotniejsza z nich, to zachowanie naszego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminy zgodnie z Ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. 2001, Nr 142, poz. 1591,) w zakresie zadań własnych realizują sprawy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7 ust 1 pkt.9). Obowiązek sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami nakłada na gminę art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568, z późniejszymi zmianami). Ustawa reguluje zasady ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, definiuje pojęcie zabytku, określa formy ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), formy finansowania opieki nad zabytkami i ich ewidencjonowania inne.

Cele programu w świetle Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Radomia na lata 2013 - 2016 zgodnie z przytoczoną powyżej ustawą ma na celu :

- 1) zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, dziejami i zabytkami gminy Radom , z wykazem obiektów wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Mazowieckiego oraz wykazem obiektów typowanych do wpisu w tym rejestrze jak również z wykazem Gminnej Ewidencji Zabytków,
- 2) zapoznanie z uwarunkowaniami prawnymi dotyczącymi ochrony i opieki nad zabytkami, rozpoznanie potrzeb dotyczących podejmowania działań zmierzających do powstrzymania procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania,
- 3) podejmowanie działań w zakresie stałego podnoszenia świadomości społecznej o wartościach duchowych i materialnych otaczających nas krajobrazów i konieczności większej troski każdego o ich ochronę, należyte kształtowanie i pielęgnację,
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych,
- 5) współpraca z właścicielami zabytków dla zapewnienia im właściwej opieki, wskazywanie potencjalnych źródeł pozyskiwania środków na realizację zadań renowacyjnych, remontowych oraz dotyczących rewitalizacji obiektów zabytkowych,
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

3.1. Definicje podstawowych pojęć z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie zabytku, wprowadza pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami.

Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich część lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki pogrupowano w trzech kategoriach jako zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. W myśl ustawy ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania):

- 1) **zabytki nieruchome** będące, w szczególności :
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) **zabytki ruchome** będące, w szczególności :
  - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznej dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r., poz. 642),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji ;

3) **zabytki archeologiczne** będące, w szczególności :

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto „Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”, (art. 6.2 ustawy).

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu :

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkami (art. 5 ustawy) sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków :

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury

3.2. Uwarunkowania prawne.

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art.5, art. 6 ust. 1 i art.86 Konstytucji RP).

W myśl ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami art. 7 (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568, z późniejszymi zmianami) formami ochrony zabytków są :

- wpis do rejestru zabytków,

- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Zabytki znajdujące się na terenie województwa wpisuje do rejestru zabytków Wojewódzki Konserwator Zabytków. Wpisu do rejestru można dokonać z urzędu, bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomości lub wieczystego użytkownika gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Do rejestru można również wpisać otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwę geograficzną, historyczną lub tradycyjną tego obiektu. Podobna procedura dotyczy zabytków ruchomych, Rejestr Zabytków Ruchomych prowadzi także Wojewódzki Konserwator Zabytków. Sposób rejestracji zabytków reguluje w/w ustawa oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661). Na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy, przedstawiający szczególną wartość, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, taki wniosek może złożyć po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Rada Gminy, w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć *park kulturowy* w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zabezpieczenia wyróżniających się krajobrazowo terenów z obiektami nieruchomymi charakterystycznymi dla danej miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. W uchwale winny się znaleźć: nazwa parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia.

Po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, wójt sporządza plan ochrony parku kulturowego, a następnie ów plan zatwierdza rada gminy.

Inną formą ochrony obiektów i obszarów zabytkowych są postanowienia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, którego projekt konsultowany jest z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jednak zgodnie z ustawą z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003 r., Nr 80, poz. 717) większość planów miejscowych utraciła w 2004 r. moc prawną.

Realizacja zadań w dziedzinie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Reguluje te kwestię art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591), dokument określa zadania własne gminy: „*zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad nimi*”.

Kolejnym dokumentem planistycznym w gminie jest Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, które wykonuje się obligatoryjnie dla całości gminy, lecz nie jest powszechnie obowiązującym przepisem gminnym (art. 6 ust.7), a jedynie wewnętrznym zobowiązaniem władz gminy, czyli tzw. aktem kierownictwa wewnętrznego. Zgodnie z ustawą o zagospodarowaniu przestrzennym priorytetem studium jest określenie polityki przestrzennej gminy (art. 6 ust. 1) ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań wynikających z przepisów szczegółowych odnośnie występowania obiektów i terenów chronionych.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego powinien zawierać ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,

- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- parków kulturowych.

W myśl ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami każda gmina prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków, która stanowi podstawę do sporządzenia Programu Opieki nad Zabytkami. Ewidencja ta jest prowadzona jako zbiór kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych Wojewódzką Ewidencją Zabytków art. 21 i 22 w/w ustawy (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568, z późniejszymi zmianami). Sam wpis zabytków nieruchomych do Gminnej Ewidencji Zabytków nie przesądza o formie ich ochrony, jednak obok zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, stanowi przesłankę do objęcia tych zabytków ochroną w formie zapisu w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Gminna Ewidencja Zabytków w Radomiu stanowiła podstawę do sporządzenia niniejszego programu.

Inne bardzo istotne uregulowania prawne w kwestii ochrony zabytków znajdziemy w następujących dokumentach :

- Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. prawo budowlane (tekst jednolity Dz. U. z 2010 r., Nr 243, poz. 1623).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. 2008 r., Nr 25 , poz. 150) i ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity Dz. U. z 2009 r., Nr 151, poz. 1220).
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz. U. z 2010 r., Nr 102, poz.651).
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r., poz. 406).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tekst jednolity Dz. U. z 2010 r., Nr 234, poz.1536).

Ochronę zabytków znajdujących w bibliotekach i muzeach regulują akty prawne :

- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r., poz. 987).
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tekst jednolity Dz. U. 2012 r. poz. 642).
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz. U. z 2011 r., Nr 123, poz. 698).

1. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad nimi.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. oraz **Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020** przyjęte w 2005 r.stanowi rządowy dokument tworzący ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w dziedzinie kultury, a w szczególności dla współcześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach gospodarki rynkowej, a także zbieżnej z interesami Polski i Unii Europejskiej.

Podstawowym celem strategii jest działanie na rzecz równomiernego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce. Przyjęto następujące priorytety :

- 1) Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe, celem poprawy stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja tych zadań umożliwi wzrost atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

2) Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Dokumentem, który służy do wdrożenia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w kwestii materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. Program ten jest zgodny z Narodowym Planem Rozwoju (Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r., Dz. U. z 2004 r., Nr 116, poz. 1206) oraz założeniami do Krajowego Programu Ochrony Zabytków. Podstawą do realizacji Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013” jest uznanie obszaru dziedzictwa jako wykładnię rozwoju i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności i promowania regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

W Narodowym Programie Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013” wyznaczone zostały strategiczne cele polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków :

- przygotowanie skutecznego systemu prawno - finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji o tematyce dziedzictwa kulturowego,
- poszukiwanie narzędzi wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej,
- ograniczenia w dowolnym opiniowaniu konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za postępowanie niezgodne z prawem,
- intensyfikacja ochrony i promowania dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem kompleksowej poprawy stanu zabytków nieruchomych.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020.

Zamierzeniem podstawowym „Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020” uchwalonej w 2001 r. i aktualizowanej w 2006 r. (Uchwała Nr 78/06 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 29 maja 2006 r.) jest promocja i zwiększanie atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej regionu w oparciu o walory środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego. Celem działań promocyjnych jest budowanie trwałego i stabilnego wizerunku Mazowsza, jako obszaru o dużym potencjale rozwojowym, którego dynamiczny rozwój oparty jest na wysokich walorach kulturowych, przyrodniczych oraz krajobrazowych.

Promocja regionu powinna być ekspozycją jego mocnych stron tj. bogate dziedzictwo kulturowe regionu (zachowana i utrwalona spuścizna materialna i niematerialna) oraz zróżnicowanie kulturowe i obyczajowe poszczególnych podregionów, istnienie cennych terenów dolin rzecznych, kompleksów leśnych oraz obszarów ujętych w Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000. Wymiernym efektem prowadzonej promocji będzie nie tylko rozwój funkcji turystycznych i przyciągnięcie turystów, ale także aktywizacja obszarów wiejskich, dla których jedną z szans rozwoju jest rozwój agroturystyki oraz innych form turystyki.

W tym celu podjęte będą następujące działania :

- 1) wzmocnienie dotychczasowych kierunków działań samorządu, propagujących zasoby dziedzictwa kulturowego oraz rozwój kultury w regionie,
- 2) rewitalizacja zespołów zabytkowych i wykorzystanie ich do rozwoju funkcji turystycznych,
- 3) wsparcie tworzenia lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół istniejących zabytków architektury umożliwiających rozwój funkcji turystycznych,
- 4) rozwój sieci szlaków turystycznych w obrębie województwa mazowieckiego, w tym sieci dróg o znaczeniu turystycznym, szlaków i ścieżek rowerowych oraz włączenie ich do sieci w sąsiednich województwach.

Główne zamierzenia strategiczne dotyczące turystyki i kultury :

- 1) wykreowanie pasm turystyczno-kulturowych na rzecz rozwoju usług turystyczno-rekreacyjnych (w tym zwłaszcza w oparciu o unikalne walory najważniejszych ciągów ekologicznych, takich jak dolina Wisły), przy jednoczesnym upowszechnianiu wiedzy o historii regionu i jego bogactwach,
- 2) rozbudowanie zaplecza turystycznego (m.in. hoteli, pensjonatów, schronisk młodzieżowych),
- 3) promowanie turystyki i sportów wodnych poprzez wyznaczenie i utrzymanie szlaków wodnych, rozwój żeglugi rzecznej oraz zaplecza towarzyszącego np. porty, przystanie, stacje, ośrodki turystyki wodnej,
- 4) rozwijanie zintegrowanego systemu promocji i informacji turystycznej,
- 5) utworzenie we współpracy z samorządami lokalnymi, regionalnej sieci obsługi ruchu turystycznego,
- 6) dostarczającej autoryzowanej oferty turystyczno-wypoczynkowej dla różnych segmentów rynku turystyki i wypoczynku w regionie,
- 7) tworzenie dogodnych warunków do rozwoju kompleksów wypoczynkowych, rekreacyjnych i balneologicznych wraz z zakładami geotermalnymi oraz ich promocja,
- 8) promocja wartości turystycznych regionu przy użyciu reklamy i upowszechniania wiedzy we współpracy z organizatorami turystyki,
- 9) promowanie bogactwa Kampinoskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, unikalnych tradycji: kurpiowskich, łowickich, podlaskich, kołbielskich oraz innych, czemu służyć będą organizowane wystawy twórczości regionalnej,
- 10) wspieranie inicjatyw mających na celu promocję działalności sprzyjającej integracji Mazowsza, jako regionu o bogatej historii, wartościach przyrodniczych i wyrazistej tożsamości,
- 11) wspieranie działalności Biura Przedstawicielskiego Województwa Mazowieckiego w Brukseli, które umożliwia efektywną promocję Mazowsza w Unii Europejskiej,
- 12) zorganizowanie Regionalnej Organizacji Turystycznej oraz lokalnych organizacji turystycznych,
- 13) powołanie Centrum Folklorystycznego skupiającego najciekawsze i unikalne wytwory kultur regionalnych,
- 14) wydawanie publikacji promocyjnych oraz kreowanie pozytywnego wizerunku regionu w mediach.

4.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.

Celem polityki „Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego” uchwalonego w 2004 r. (Uchwała Nr 65/2004 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 07.06.2004 r.) w zakresie ochrony i wykorzystania wartości kulturowych jest kształtowanie tożsamości kulturowej Mazowsza.

Polityka ta adresowana jest do rejonów miast i miejscowości charakteryzujących się najcenniejszymi układami urbanistycznymi, wartościami krajobrazowymi, tradycją historyczną i zabytkowymi obiektami architektonicznymi. Materialnym i przestrzennym wymiarem tej polityki jest ochrona obszarów o najcenniejszych elementach krajobrazu kulturowego i historycznego takich jak :

- 1) krajobrazy kulturowe,
- 2) krajobraz kulturowy wsi i małych miast,
- 3) zespoły budownictwa drewnianego,
- 4) ośrodki tożsamości kulturowej regionu,
- 5) układy ruralistyczne i urbanistyczne,
- 6) miejsca pamięci narodowej.

W sferze świadectw kultury niematerialnej polityka województwa będzie realizowana poprzez :

- 1) propagowanie wiedzy o regionie i małych ojczyznach,
- 2) pielęgnowanie odrębności kulturowej i wspieranie tożsamości ludowej,
- 3) promowanie walorów kulturowych regionu oraz regionalnego folkloru poprzez różne formy organizacji imprez folklorystyczno - kulturowych oraz informacje w mediach i wydawnictwach docierających do szerokiej rzeszy odbiorców,
- 4) edukacja w zakresie historii regionu i jego tożsamości kulturowej,
- 5) wykorzystywanie nowoczesnych technologii do zwiększenia możliwości edukacyjnych zapoznania się z dorobkiem kultury regionalnej i spuścizny kulturowej.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012 - 2015.

Celem strategicznym „Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2012 - 2015” (Uchwała Nr 42/12 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 12.03.2012 r.) jest utrwalanie dziedzictwa kulturowego regionu w celu budowania tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej Mazowsza w kraju i za granicą w połączeniu z aktywizacją obywatelską i zawodową społeczności lokalnych, kreowanie turystycznych pasm przyrodniczo - kulturowych.

Cele operacyjne :

- 1) zachowanie materialnej i niematerialnej spuścizny historycznej regionu,
- 2) ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego wsi i miast historycznych,
- 3) utrwalanie zasobów dziedzictwa kulturowego w świadomości mieszkańców,
- 4) promocja walorów kulturowych Mazowsza z wykorzystaniem nowoczesnych technologii,
- 5) zwiększenie dostępności obiektów zabytkowych poprzez ich wykorzystanie dla funkcji turystycznych, kulturalnych i edukacyjnych - kreowanie pasm przyrodniczo -kulturowych.

Głównymi działaniami zachowania materialnej i niematerialnej spuścizny historycznej regionu są :

- 1) opieka nad zabytkami nieruchomymi - rozpoznanie i weryfikacja zasobów środowiska kulturowego,
- 2) integracja systemów ochrony krajobrazu, przyrody i dziedzictwa kulturowego,
- 3) eksponowanie zabytków o szczególnej wartości :
  - a) ośrodków krystalizujących regionalny krajobraz kulturowy,
  - b) ważniejszych stanowisk archeologicznych,
  - c) zabytków ruchomych zwłaszcza wytworów sztuki czy rzemiosła ludowego.

Zapobieganie degradacji zabytków :

- 1) wspieranie rewaloryzacji obiektów zabytkowych i działań służących opiece nad zabytkami,
- 2) opracowanie zasad współpracy samorządów: wojewódzkiego, powiatowych i gminnych przy realizacji zadań ochrony zabytków, zwłaszcza warunków i form współpracy z właścicielami zabytków,
- 3) opracowanie zasad postępowania w sytuacjach kryzysowych zagrożenia materialnego istnienia zabytków i ich wdrażanie,
- 4) budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zabytków, prowadzenie stałej współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie opracowania i monitorowania listy zabytków zagrożonych w istnieniu.

Kształtowanie postaw promujących działania chroniące zabytki :

upowszechnianie standardów wytycznych do prac konserwatorskich, restauratorskich, zabezpieczających, ratowniczych i interwencyjnych.

Głównymi działaniami ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego wsi i miast historycznych są :

- 1) wypracowanie modelu wdrażania lokalnych programów rewitalizacji centrów małych miast historycznych,
- 2) promowanie tradycyjnych wzorców lokalnej architektury,
- 3) wspieranie rewitalizacji zespołów ruralistycznych i urbanistycznych.

Głównymi działaniami utrwalania zasobów dziedzictwa kulturowego w świadomości mieszkańców są :

- 1) kreowanie wyobrażeń na temat tożsamości historycznej i kulturowej Mazowsza, z uwzględnieniem specyfiki lokalnej,
- 2) wykorzystanie tożsamości i wartości dziedzictwa jako elementu rozwoju regionalnego i lokalnego,
- 3) wspieranie działań organizacji pozarządowych w realizacji zadań związanych z edukacją regionalną,
- 4) wspieranie twórczości artystycznej, ludowej o znaczeniu lokalnym, regionalnym i ogólnonarodowym,
- 5) promowanie najlepszych rozwiązań w zakresie realizacji programów edukacyjnych o historii regionu (np. w formie konkursów).

Głównymi działaniami promocji walorów kulturowych Mazowsza z wykorzystaniem nowoczesnych technologii są :

- 1) opracowanie i wdrażanie systemu informacji o najcenniejszych zabytkach regionu, ze szczególnym uwzględnieniem Warszawy jako metropolii o znaczeniu europejskim,
- 2) wykorzystanie nowoczesnych technologii do zwiększania dostępności dorobku kultury regionalnej,
- 3) promocja kultury ludowej Mazowsza,
- 4) wykorzystanie tożsamości kulturowej jako elementu marketingowego.

Głównymi działaniami zwiększania dostępności obiektów zabytkowych poprzez ich wykorzystanie dla funkcji turystycznych, kulturalnych i edukacyjnych są :

- 1) kreowanie pasm (powiązań) przyrodniczo - kulturowych w województwie ze szczególnym uwzględnieniem szlaków nadrzecznych,
- 2) wspieranie działań dotyczących komercyjnego wykorzystania obiektów zabytkowych na cele kulturalne, turystyczne i edukacyjne,
- 3) opracowanie modelu wykorzystania zadań opieki nad zabytkami dla generowania nowych miejsc pracy.

Kształtowanie tożsamości regionu oraz kreowanie i promocja jego produktu.

Kreowanie i promocja produktu regionalnego, nie tylko przyczyni się do budowania i wzmocnienia tożsamości i atrakcyjności regionu, ale także stanowić będzie ważny element jego promocji w wymiarze krajowym i europejskim. Województwo mazowieckie ze względu na swoje walory kulturowe, turystyczne i przyrodnicze ma ogromne możliwości promowania lokalnych, niepowtarzalnych produktów ściśle związanych ze środowiskiem geograficznym, kulturą oraz gospodarką regionu.

W związku z tym zostaną podjęte następujące działania polegające na :

- 1) utworzeniu instytucjonalnych ram, np. za pomocą regionalnego systemu certyfikacji, dla wspierania rozwoju marek regionalnych (np. tradycyjnych produktów żywnościowych czy produktów turystycznych),
- 2) wspieraniu organizacji i stowarzyszeń regionalnych i lokalnych, które nie tylko kultywują wartości tradycyjne, ale również kreują aktywne postawy społeczne, lokalny patriotyzm, a także integrują społeczności lokalne w dostosowywaniu się do nowych warunków społeczno – gospodarczych,
- 3) ochronie i promocji, którymi powinny zostać objęte zespoły urbanistyczne i dziedzictwo drewniane (w tym cenne krajobrazy kulturowe wsi i małych miast),
- 4) promocji unikalnych zabytków architektury, miejsc pamięci narodowej oraz zamieszkania i pobytu wielkich twórców identyfikujących się z regionem,
- 5) wspieraniu rozwoju dziedzin nauki, w tym humanistycznych, mających istotny wpływ na zachowanie i popularyzację dziedzictwa kulturowo - historycznego Mazowsza,
- 6) kreowaniu regionalnych ośrodków tożsamości kulturowej,
- 7) pielęgnowaniu i kultywowaniu lokalnych tradycji i zwyczajów, znajomości historii regionu,
- 8) wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji kulturalnej, promującego dziedzictwo kulturowe i tradycję, funkcjonującego jako portal internetowy, dzięki któremu podawane będą informacje o wydarzeniach kulturalnych, wystawach, targach regionalnych i zagranicznych promujących Mazowsze,
- 9) promocji odrębności historyczno - kulturowej Mazowsza, nurtów kultury ludowej i wysokiej, dążąc do zahamowania pogłębiającej się dysproporcji między nimi poprzez aktywne wsparcie ośrodków i środowisk lokalnych, a także poprawę dostępu do kultury skupionej w Warszawie dla ludności spoza stolicy,
- 10) organizowaniu okolicznościowych i stałych imprez lokalnych (targów, festiwali, konkursów),
- 11) podjęciu szerszych działań promocyjnych wśród regionów polskich i europejskich,
- 12) prezentowaniu szerokiej oferty związanej z kulturą regionu (obrzędy, rękodzieło, tradycje, kapele i zespoły folklorystyczne) oraz opracowanie katalogu ofert produktów regionalnych,
- 13) ekspozycji regionalnych produktów ekologicznych i turystycznych, uwzględniających lokalne tradycje,
- 14) upowszechnianiu wiedzy o regionie poprzez organizowanie seminariów, debat, dyskusji oraz imprez.

Strategia Rozwoju Miasta Radomia na lata 2008 - 2020. (Uchwała Nr 371/2008 Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 25.08.2008 r.).

Przesłanki opracowania Strategii Rozwoju Miasta Radomia.

Pluralizm demokratyczny, trójstopniowy samorząd terytorialny i gospodarka wolnorynkowa, która podatna jest na ciągłe zmiany koniunkturalne, wymagają od jednostek terytorialnych planowania i zarządzania strategicznego. Stanowi to istotny i ważny instrument, który ma ukierunkować działania i umożliwić podejmowanie decyzji lokalnych struktur zarządzania zarówno w najbliższym okresie jak również w odległej perspektywie czasowej. Dynamiczne przemiany społeczno – rynkowe, sytuacja finansowa, wielopodmiotowość życia społecznego i gospodarczego stwarzają potrzebę podejmowania działań w celu wykorzystania istniejącego potencjału przy równoczesnym minimalizowaniu występujących zagrożeń. Dlatego przygotowanie wieloletniego opracowania strategicznego ma wspomóc prorozwojową działalność lokalnego samorządu.

Strategia rozwoju to wyraz zintegrowanego planowania społeczno – gospodarczego, przestrzennego i ekologicznego. W ujęciu ogólnym oznacza ona sposób osiągania wyznaczonych celów poprzez sterowanie rozwojem. Wyznaczenie celów rozwoju zostaje poprzedzone przeprowadzeniem oceny stanu istniejącego (aktualnego), wydobycia problemów społecznych i gospodarczych, a także określenia obiektywnych zagrożeń i szans, których wykorzystanie jest uznanione. Analiza relacji pomiędzy tymi sferami pozwala na określenie podstawowych mechanizmów rozwoju miasta. Cele rozwoju to przede wszystkim odbicie aspiracji i dążeń społeczności lokalnej, które mają zmierzać do rozwiązania zidentyfikowanych problemów i likwidacji wszelkich zagrożeń. Wskazuje założenia rozwoju miasta, cele oraz zadania i projekty wdrożeniowe.

Planowanie strategiczne nie wynika z uwarunkowań zewnętrznych czy standardów unijnych, ale przede wszystkim z pragmatyzmu władz miasta. Dzięki powiązaniu celów z zadaniami rozwoju zostanie zapewniona skuteczność i efektywność działań chociażby w zakresie gospodarowania zasobami tkwiącymi w potencjale ludzkim i środkach finansowych. Planowanie, monitorowanie i ocena realizowanych celów w połączeniu z jawnością życia publicznego będą sprzyjać aktywności i integracji społeczności lokalnej wokół zadań realizowanych przez samorząd gminy. Wskazane jest, aby planowanie przyszłego rozwoju posiadało charakter otwarty, ciągły i elastyczny, ponieważ umożliwia to dostosowanie do szybko i dynamicznie zmieniającego się otoczenia. Dlatego Strategia Rozwoju Miasta Radomia jest dokumentem, którego aktualizacja powinna być przeprowadzana na bieżąco, w celu ciągłego uwzględniania zmian zachodzących we wszystkich istotnych uwarunkowaniach wewnętrznych.

Strategia Rozwoju miasta Radomia jest planistycznym dokumentem, otwartym na ciągłe możliwości aktualizacji i modyfikacji uwarunkowań. Ponadto jest on otwarty również ze względu na niezamknięty zbiór działań strategicznych, operacyjnych i propozycji zadań.

Cele i zadania zawarte w dokumencie mogą być jak najbardziej stopniowo konkretyzowane, począwszy od ogólnego ich zapisu, aż do formy projektów i biznesplanów.

Konieczne jest ciągle monitorowanie i ocena realizacji przyjętych kierunków działania, jak również analiza zmian uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych rozwoju powiatu zwoleńskiego. Wyniki oceny po ich analizie będą dla władz miasta podstawą do wprowadzania ewentualnych zmian i nowelizacji Strategii.

Główne cele opracowania strategii :

Stworzenie formalnych i organizacyjnych podstaw dla sprawnego i efektywnego zarządzania zrównoważonym rozwojem miasta poprzez :

- 1) dokonanie zobiektywizowanej identyfikacji podstaw rozwoju miasta, tj. zasobów stanowiących względnie trwałe uwarunkowania realizacji ogólnych celów strategicznych,
- 2) dokonanie wnikliwej i kompleksowej oceny wszystkich czynników realizacji ogólnych celów strategicznych (ocena szans i zagrożeń społeczno – gospodarczego rozwoju miasta),
- 3) określenie instrumentów i procedur osiągania celów strategii poprzez sprecyzowanie i przypisanie właściwym podmiotom odpowiednich zadań realizujących,
- 4) określenie i wyznaczenie kierunków polityki samorządu gminy, które mają umożliwić elastyczne i ciągle reagowanie na zmiany uwarunkowań wynikających z powiązań z układem zewnętrznym,
- 5) umocnienie kierunków polityki władz miasta w odniesieniu do dziedzin pozostających w zakresie jego kompetencji charakteryzujących zasady realizacji przyjętych celów i zadań strategicznych,

Stworzenie płaszczyzny współpracy pomiędzy samorządem gminnym a pozostałymi szczeblami samorządu terytorialnego oraz innymi podmiotami, które uczestniczą w kształtowaniu warunków rozwoju miasta poprzez :

- 1) weryfikację gminnych zamierzeń strategicznych w ramach zaakceptowanych priorytetów w poniższej strategii,
- 2) przenoszenie lokalnych inicjatyw strategicznych na wyższe szczeble decyzyjne (województwo, kraj),
- 3) wspomaganie realizacji gminnych celów i zamierzeń strategicznych przyjęte jako zasada formułowania zadań strategicznych,
- 4) koordynację i analizę działań prorozwojowych, które będą podejmowane przez władze gminy,
- 5) kształtowanie potrzeby integracji społeczności na obszarze miasta, poczucia tożsamości kulturowej i patriotyzmu lokalnego.

Potrzeba sprostania wyzwaniom konkurencyjności i otwartości związana z członkostwem Polski w Unii Europejskiej :

- 1) maksymalne wykorzystanie możliwości pozyskania zewnętrznych środków finansowych na realizację inicjatyw prorozwojowych,
- 2) określenie zadań realizujących cele strategiczne miasta z dostosowaniem do możliwości ich współfinansowania ze środków unijnych i krajowych,
- 3) eksponowanie walorów miasta, promocja dziedzictwa kulturowego, środowiska przyrodniczego, tworzenie wizerunku miasta otwartego i sprawnie funkcjonującego w ramach europejskiego regionu.

Aktywizacja i mobilizacja społeczności miasta w ramach realizacji kluczowych zadań mających na celu poprawę warunków bytowych :

- 1) zaangażowanie przedstawicieli społeczności lokalnej w formułowaniu kierunków polityki rozwoju społeczno – gospodarczego swojej „małej ojczyzny”,
- 2) integracja społeczności lokalnej jako warunek sprzyjający i umożliwiający realizacji inicjatyw prorozwojowych (akceptacja opinii publicznej dla przyjętych celów strategicznych miasta oraz metod ich osiągania – „uspołecznienie” strategii),
- 3) wdrożenie proceduralnych ram zaangażowania społeczności lokalnej w realizację przyjętych celów i zadań.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Radom

5.2. Zarys osadnictwa pradziejowego i historycznego.

Najstarsze ślady pobytu grup ludzkich nad Mleczną pochodzą z końca starszej epoki kamienia (ok. 10 000 lat B.C). Są to ślady pracowni obróbki krzemienia, które zostały odkryte w granicach Radomia. Na innych stanowiskach archeologicznych dawni mieszkańcy zostawili dowody swojej działalności : fragmenty naczyń ceramicznych, narzędzia, broń, ozdoby, sąto pozostałości osad i cmentarzy. Pochodzą one z młodszej epoki kamienia, epoki brązu i początków epoki żelaza. W pierwszej fazie okresu wczesnośredniowiecznego zwarte osadnictwo na ziemiach polskich nie wykracza poza ramy geograficznych form wklęsłych (doliny rzeczne, kotliny i niecki) i sytuowało się w pobliżu wód, które z jednej strony stanowiły źródło wody, z drugiej strony zaś dostarczały pożywienia w postaci ryb i ptactwa wodnego. Nie można też pominąć znaczenie cieków wodnych dla łączności i komunikacji (zwłaszcza większych rzek spławnych) oraz wód i bagien dla obronności niektórych większych osad, choć zapewne dominującą formą osadnictwa wiejskiego były osady otwarte, tzn. nieobronne.

Procesy osadnicze zachodzące na obszarze większości ziem polskich obserwować możemy również na terenie Radomia i jego okolic. Radom położony był w strefie przejściowej, leśno-polnej, gdzie dominowały gleby stosunkowo lekkie (utworzone głównie z glin zwałowych, bielica), niezbyt urodzajne, ale łatwe do uprawy. Dolina rzeki Mlecznej, głównego ciek wodnego na obszarze Radomia porośnięta była lasem rosnącym na podłożu piaszkowo-żwirowym. W okresie

zasiedlania doliny las został wytrzebiony i wykarczowany, a uzyskane drewno spalono na miejscu. W ten sposób na cienkiej warstwie próchnicy leśnej powstała warstwa próchnicy ornej, doskonale nadającej się pod uprawę. Stanowiła ją brunatna ziemia przemieszana z piaskiem z dużą zawartością spalenizny. Odkryte relikty najstarszej z okresu średniowiecza osady na terenie śródmieścia datowanej na schyłek VIII lub początek IX wieku położone są w najniższym punkcie miasta, w szerokiej dolinie rzeki Mleczonej (w pobliżu ulicy Piotrówka). Jest to typowy przykład osady o charakterze wiejskim opartej na gospodarce rolniczo-hodowlanej. Na podstawie dotychczas przebadanego, niewielkiego odcinka terenu osady, trudno omawiać jej rozplanowanie. Przypuszczać należy, że miała układ nieregularny z luźną, dość rozproszoną zabudową. Budynki były w konstrukcji zrębowej, choć w kilku wypadkach występują także ściany plecionkowe stosowane głównie w większych budynkach gospodarczych. Przypuszczalnie w końcu IX wieku na skutek powodzi i podniesienia się wód w dolinie Mleczonej ludność przenosi się na kulminację wyżynnego cypla (dziś u zbiegu ul. ul. Limanowskiego i Przechodniej) rozdzielającego dolinę rzeki Mleczonej i jej południowo-wschodniego dopływu (tzw. Potok Południowy). Przeprowadzone tu badania wykopaliskowe odsłoniły tu relikty pozwalające stwierdzić, że istniała tu osada funkcjonująca od schyłku IX do 2 połowy X wieku. W wykopach badawczych odsłonięto relikty ziemianek i jam. Wszystkie ziemianki były orientowane, zagłębione przy czym w obiektach płytszych obserwowano ślady po elementach podtrzymujących zapewne konstrukcje dachów lub ścian. W kilku wypadkach udało się ustalić dwa poziomy użytkowania ziemianek. Odsłonięte jamy o różnych kształtach i wymiarach wypełnione były najczęściej intensywną ciemną warstwą i przepalonymi kamieniami, co pozwala przypuszczać, że były to paleniska zakładane na zewnątrz budynków. Dość cienka warstwa kulturowa sugeruje, że osada ta funkcjonowała stosunkowo krótko, a brak śladów spalenizny pozwala przypuszczać, że została ona bądź opuszczona, bądź przeniesiona. W XI wieku na miejscu tej osady założono cmentarz, który w dużym stopniu zniszczył starsze relikty. Ludność osady, podobnie jak mieszkańcy wcześniejszego osiedla w dolinie Mleczonej, trudniła się rolnictwem i hodowlą. Należy podkreślić, że dotychczasowe badania nie zlokalizowały cmentarzyska związanego z tymi dwiema osadami.

Drugą fazę osadnictwa wczesnośredniowiecznego w Radomiu trwającą od 2 połowy X do schyłku XII wieku, należy wiązać z procesami formowania się państwa polskiego oraz rozwojem i umacnianiem systemu feudalnego i władzy państwowej. Wydaje się, że punktem zwrotnym była tu budowa grodu obronnego, który usytuowano na naturalnej piaszczystej wydmy w pobliżu prawego stoku doliny rzeki Mleczonej. Pierwszą fazę tego grodu datować można na 2 połowę X wieku lub najpóźniej na jego schyłek. Gród wówczas zbudowany był nieco mniejszy od obecnego grodziska "Piotrówka" i otoczony został drewnianymi umocnieniami obronnymi, które zapewne wkrótce spłonęły. Na ich miejscu wzniesiono drewniano-ziemny wał przekładkowy. Rozbudowa grodu następuje na początku XI wieku, kiedy to zniwelowano stary wał i wzniesiono nowy pierścień umocnień. W odległości ok. 9 m od podnóża ławy po zewnętrznej stronie wału rozpoczynała się wypełniona wodą fosa, której brzeg umocniony był skrzyniową konstrukcją drewnianą. Fosa była nawadniana lokalnymi źródłkami. O zabudowaniach na terenie grodu wiele nie wiemy. Prawdopodobnie w wieku XII w obrębie grodu wzniesiony został kościół, który był p.w. św. Piotra. Przetrwał on do początku XIX wieku, natomiast na przełomie XVIII i XIX wieku służył za kaplicę cmentarną. Jednakże w trakcie badań archeologicznych jego reliktyw nie odnaleziono. W tej sytuacji odtworzenie dziejów naszego grodu od czasów jego powstania do wieku XIV nastęrcza wiele trudności. Przypuszczać należy, że gród w swojej pierwotnej fazie był on typową siedzibą feudała sprawującego władzę nad najbliższą okolicą. W następnym okresie stopniowo zmienia on swój charakter stając się silnym ośrodkiem władzy administracyjnej, panującym nad zamkniętym naturalnymi granicami obszarem wokół Radomia. Mimo braku źródeł bezpośrednich, wydaje się prawdopodobne istnienie w Radomiu kasztelani już w XI wieku. w świetle ostatnich badań przyjmuje się hipotezę, uznającą ten ośrodek lokalnego centrum osadniczego za siedzibą władz administracyjnych Polski piastowskiej. Za wczesną metryką kasztelani przemawiają również osady służebne położone w okolicy Radomia, dające się odczytać w nazwach miejscowości n.p. Woźniki, Kowala, Trawniki, Kobylinki, Bobrowniki, czy Bartodzieje. Nad bezpieczeństwem obszaru kasztelani czuwał system gródków i umocnień o charakterze militarno-strażniczym. Prawdopodobnie równocześnie z budową grodu w jego

sąsiedztwie rozwija się zespół osad : w dolinie Mlecznej na zachód i na południe od grodu, na stosunkowo niskim terenie, oraz na wyżynnym cyplu nazywamy dziś Stare Miasto.

Powyższe fakty pozwalają na stwierdzenie, że po przekroczeniu koryta Mlecznej droga kierowała się w kierunku grodu, przed którym zapewne rozwidła się w stronę drugiej osady (na południe od grodu) oraz w kierunku dzisiejszego pl. Stare Miasto.

Trzecie skupienie osadnicze rozprzestrzeniło się na tzw. Starym Mieście, gdzie jednak na skutek zabudowy nastąpiło zniszczenie i przemieszczenie warstw osadniczych. Niemniej w kilku wykopach badawczych natrafiono na ślady warstw kulturowych sięgających X wieku. Badania powierzchniowe oraz obserwacje wykopów budowlanych, pozwalają stwierdzić, że na dużym obszarze występują tu znaczne ilości ceramiki wczesnośredniowiecznej. Skupienie osadnicze na Starym Mieście musiało zajmować obszar objęty dziś ulicami : od południa - ul. Piotrówka, od zachodu grodzisko i granice działek zachodniej pierzei ul. Floriana, od północy - granice działek po północnej stronie placu Stare Miasto, od wschodu - teren Technikum Energetycznego, gdzie w południowo-wschodniej części łączyło się z cmentarzyskiem przy zbiegu ulic Przechodniej i Limanowskiego. Cmentarzysko to datowane jest na wiek XI i początek XII a więc odpowiada drugiej fazie osadnictwa wczesnośredniowiecznego w Radomiu.

Pierwsza wzmianka źródłowa o Radomiu pochodzi z bulli papieża Hadriana IV z 1155 roku, określającej położenie wsi Sławno koło Radomia, który musiał mieć już wówczas dość duże znaczenie, kiedy użyto go jako punktu orientacyjnego, jakimi były zazwyczaj były grody kasztelańskie. Źródło potwierdza istnienie w Radomiu kasztelani dopiero w XIII wieku, kiedy są wymienieni kasztelani - Marek 1233 r. i 1237 r., Janusz 1262 r. i 1264 r., Piotr 1284 r., Mściśław 1290 r.

Znaczenie Radomia ustala się również w hierarchii administracji kościelnej. Świadczy o tym nie tylko istnienie w tym czasie dwóch kościołów, ale również ich bardzo bogate wyposażenie. U schyłku XII wieku następuje dość zasadnicze przekształcenie struktury przestrzennej osadnictwa w Radomiu. Osady na zachód i na południe od grodu w dolinie rzeki Mlecznej przestają funkcjonować zapewne na skutek ponownego podniesienia się poziomu wód lub ich nawet spiętrzenia przy wsi Zamłynie. W XIII wieku i I połowie XIV wieku całe osadnictwo koncentruje się na wyżynnym cyplu Starego Miasta, przy czym następuje zapewne i zmiana funkcji osady, która szybko nabiera cech osady targowej, będącej zaczątkiem organizmu miejskiego. Stąd, okres ten można wyodrębnić jako trzecią fazę wczesnośredniowiecznego osadnictwa w Radomiu. Jedynym istniejącym reliktem rozplanowania osady wczesnośredniowiecznej na Starym Mieście jest usytuowanie kościoła p.w. św. Wacława. Większość badaczy, opierając się na wezwaniu kościoła i na jego roli w organizacji kościelnej - wysuwa hipotezę o jego XI wiecznym pochodzeniu.

Badania architektoniczno archeologiczne prowadzone na terenie kościoła w 1966 -1967 nie przyniosły rezultatów, które potwierdziłyby w pełni tę hipotezę, natomiast pozwoliły ustalić, że część prezbiterialna kościoła została niewątpliwie wzniesiona przed 1300 r. a nie, jak dotychczas przypuszczano w połowie XV wieku.

Zarysowują się wyraźnie trzy etapy rozwoju wczesnośredniowiecznego miasta :

- (1) otwarta osada wiejska w dolinie rzeki Mlecznej, funkcjonująca od schyłku VIII do połowy IX wieku,
- (2) wieloczłonowy zespół grodowy kasztelani radomskiej o charakterze rolniczo-rzemieślniczym i administracyjnym, złożonym z kilku osad otwartych o zróżnicowanych zajęciach ludności, rozwijający się od X wieku,
- (3) osada protomiejska na wzniesieniu Starego Miasta sprzężona z grodem kasztelańskim, rozwijająca się intensywnie od schyłku XII wieku i przekształcająca się na przełomie XIII i XIV wieku w miasto średniowieczne, które przed 1300 r. otrzymało prawo średzkie.

Następnym etapem w rozwoju było powstanie "Nowego Radomia" o regularnym rozplanowaniu odpowiadającym programowi miasta średniowiecznego. Wytyczenie nastąpiło

między 1340 a 1360 r. Rok 1364 przyjmuje się jako datę nadania Radomiowi prawa magdeburskiego zamiast dotychczasowego średzkiego. Miasto, położone jest na wydłużonym cyplu, tworzy owal. Przypuszcza się, że obwarowania miejskie w postaci muru obronnego wzmocnione prawdopodobnie wieloma basztami i prowadzonymi do niego trzema bramami wzniesiono jeszcze za Kazimierza Wielkiego przed 1370 r. Wraz z nimi wybudowano w tym czasie kościół farny, ratusz i zamek. Pierwsza wzmianka o obwarowaniach Radomia znana jest z dokumentu datowanego na 1388 rok.

Do miasta prowadziły trzy bramy : od zachodu Piotrkowska, gdzie zbiegały się trakty ze Śląska, Wielkopolski i Pomorza, od południa Iłżecka zwana również Krakowską, gdzie dochodziły drogi z Sandomierza przez Iłżę oraz z Krakowa przez Kielce, Bodzentyn, Wierzbicę, od wschodu Lubelska, usytuowana nietypowo jak na średniowieczne założenie to jest ulica od niej wiodąca wychodzi ze środka pierzei wschodniej rynku, a nie wzdłuż jego pierzei. Łączyły się tu trzy trakty : z Rusi przez Chełm-Lublin, z Kozienic oraz z Tarczyna i Grójca.

Do naszych czasów z obwarowań miejskich przetrwały nieliczne relikty. Największy odcinek muru wraz basztą zachował się do pełnej wysokości w ścianie południowego skrzydła byłego kolegium Ks. Pijarów od ul. Wałowej wraz z odsłoniętą w latach 1966-1969 bramą Iłżecką. W latach 1807-1809 Austriacy rozebrali znaczną część baszt i murów miejskich. Tę akcję dokończono w latach 1918-1921 w trakcie zapoczątkowanej regulacji układu miejskiego.

W XIX w. nastąpił silny rozwój przestrzenny Radomia, spowodowany rewolucją przemysłową oraz wytyczeniem w pobliżu miasta kolei żelaznej, dalsza urbanizacja nastąpiła w okresie międzywojennym w ramach rozpoczętej budowy Centralnego Okręgu Przemysłowego.

5.3. Cel i kierunki zagospodarowania przestrzennego miasta

Realizacja polityki przestrzennej na obszarze miasta materializować się będzie w zagospodarowaniu, na długie lata odzwierciedlającym stan gospodarki gminy jak i stopień zaangażowania władz i społeczności lokalnej w możliwość wykorzystania koniunktury na rynku inwestycyjnym, a także na wrażliwość w zakresie kształtowania środowiska zamieszkiwania przyjaznego mieszkańcom gminy. Ważnym elementem polityki władz samorządowych jest to, aby umiejętnie wykorzystać i uzupełniać splot zdarzeń i skutków, które stwarzają możliwości wykorzystania szans, jakie posiada miasto.

Utrzymanie wzrostu gospodarczego i aktywności gminy na rynku inwestycyjnym wpływać będą na zwiększenie popytu na różnego rodzaju działalność wytwórczą i usługową, a zatem i na wzrost popytu na tereny inwestycyjne.

Realizacja inwestycji ponadlokalnych na obszarze miasta, szczególnie w zakresie komunikacji i infrastruktury technicznej, przyczyni się do wzrostu zainteresowania gminą jako miejscem lokalizacji nowych inwestycji. Decentralizacja finansów publicznych i wzrost dochodów budżetowych gminy pozwoli na przygotowanie lub rozszerzenie oferty terenowej (na przykład przez zwiększenie zasobów komunalnych), jaką gmina może zaproponować inwestorom poszukującym miejsca na swoje inwestycje. Działania takie znacznie podwyższą stopień konkurencyjności miasta na rynku inwestycyjnym.

Realizacja inwestycji związanych z dopływem środków do budżetu gminy stwarza możliwości poszerzenia zakresu realizacji zadań własnych. Stopień realizacji tych zadań wpływa niezaprzeczalnie na jakość życia mieszkańców miasta. Tylko w takiej sytuacji można oczekiwać zwiększonej aktywności i determinacji społeczności lokalnej w zakresie zgodnego z zasadami ekologicznej równowagi i funkcjonalnej sprawności zagospodarowywania kolejnych terenów gminy. Zagospodarowania noszącego cechy estetycznej atrakcyjności i ładu przestrzennego, którego właściwe kształtowanie jest również jednym z podstawowych zadań własnych gminy.

Prawidłowe kształtowanie ogniw wyżej wymienionego łańcucha przyczynowo-skutkowego, aktywność samorządu gminy i jego mieszkańców w działaniach na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego przy jednoczesnym dążeniu do optymalnego wykorzystania istniejących możliwości rozwojowych i zagospodarowywanie obszaru miasta zgodnie z prawem

i zasadami polityki określonej w studium, pozwoli na harmonijny rozwój gminy i jej mieszkańców.

Rozwój zagospodarowania przestrzennego Radomia to sukcesywne osiąganie przyjętych celów i kierunków zagospodarowania przestrzennego poprzez realizację zagospodarowania przestrzennego na określonych terenach z uwzględnieniem ich predyspozycji do zabudowy.

Cel i kierunki rozwoju zagospodarowania przestrzennego, sformułowane zostały w wyniku wszechstronnej analizy uwarunkowań :

Za niedostatki w zagospodarowaniu przestrzennym gminy uważa się :

- 1) niezadowalający stan techniczny dróg i przejazdów kolejowych,
- 2) występowanie obiektów o złym stanie estetycznym i technicznym,
- 3) mała czytelność struktury funkcjonalno-przestrzennej, brak współczesnych, przestrzennych założeń urbanistycznych i elementów tożsamości miasta.

Potencjałami miasta stanowiącymi szansę jej rozwoju są :

- 1) położenie miasta w sąsiedztwie metropolii na przecięciu ważnych szlaków komunikacyjnych,
- 2) występowanie obiektów zabytkowych.

Rozwój miasta i gminy ukierunkowany na usuwanie niedostatków zagospodarowania przestrzennego, z jednoczesnym wykorzystywaniem potencjałów rozwoju, wiąże się przede wszystkim z dążeniem do osiągnięcia przyjętego za nadrzędny następującego celu

UKSZTAŁTOWANIE PONADLOKALNEGO OŚRODKA OBSŁUGI LUDNOŚCI I POPRAWA JAKOŚCI ŻYCIA MIESZKAŃCÓW MIASTA O WIELOFUNKCYJNEJ STRUKTURZE PRZESTRZENNEJ NA ZASADACH ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO.

Biorąc za podstawę rozpoznane, uwarunkowania rozwoju zagospodarowania przestrzennego wynikające z :

- 1) dotychczasowego zagospodarowania i uzbrojenia obszaru miasta,
- 2) dotychczasowego przeznaczenia terenów i wniosków w sprawie zmiany przeznaczenia,
- 3) występowania obiektów i terenów chronionych na podstawie przepisów szczególnych,
- 4) stanu i funkcjonowania środowiska przyrodniczego i kulturowego,
- 5) prawa własności gruntów,
- 6) jakości życia mieszkańców,
- 7) zadań służących realizacji ponadlokalnych celów publicznych.

Zostały określone następujące kierunki rozwoju zagospodarowania przestrzennego miasta :

- 1) racjonalne korzystanie z zasobów środowiska przyrodniczego z uwzględnieniem zasad jego ochrony i rekultywacji,
- 2) ochrona środowiska kulturowego gminy i wykorzystanie jej cennych zasobów dla rozwoju turystyki,

Stworzenie warunków dla rozwoju zabudowy mieszkaniowej niezbędnej dla zaspokojenia potrzeb społeczności lokalnej w tym zakresie :

- 1) stworzenie warunków dla rozwoju działalności handlowej, usługowej i produkcyjnej,
- 2) poprawa wyposażenia miasta w obiekty i urządzenia infrastruktury technicznej i społecznej,
- 3) systematyczna modernizacja i poprawa parametrów technicznych sieci dróg i ulic, a także budowa ścieżek rowerowych.

5.4. Polityka przestrzenna.

Rozwój miasta bez aktywnej i ukierunkowanej ingerencji władz samorządowych, posiadających zarysowaną strategię rozwoju i posługujących się zasadami polityki określonej w studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego, byłby chaotyczny, a czasami wręcz niemożliwy. Rozwiązywanie problemów doraźnych bez uwzględniania występujących uwarunkowań, zaniechanie procesu powiększania zasobów gruntów komunalnych oraz odkładanie w czasie kluczowych dla rozwoju przedsięwzięć inwestycyjnych, prowadziłyby do zaniku wiarygodności inwestycyjnej. Dużego znaczenia nabiera zatem odpowiedni sposób wykorzystania szans rozwojowych związanych z rozwojem gminy w komplementarnym powiązaniu z jego funkcjami i wykorzystania możliwości kreowania wizerunku miasta. Działalność gminy powinna być zatem ukierunkowana na :

- 1) dostosowanie zarządzania w mieście do gospodarki wolnorynkowej,
- 2) prowadzenie aktywnej polityki promocji gminy na rynku inwestycyjnym,
- 3) prowadzenie aktywnej polityki w zakresie gospodarki nieruchomościami w tym nieruchomościami, które mogą być przeznaczone pod zabudowę przemysłową,
- 4) przeciwdziałanie zagrożeniom środowiskowym,
- 5) aktywizację i integrację społeczności lokalnej wokół rozwiązywania problemów harmonijnego rozwoju miasta.

Niezbędne jest także opracowanie programu inwestycji infrastrukturalnych w gminie, co pozwoli na poinformowanie inwestorów, zarówno budownictwa mieszkaniowego jak i budownictwa związanego z działalnością gospodarczą, o kolejności przygotowywania terenów, które są, lub mogą być, przeznaczone pod procesy urbanizacyjne.

Rozwój inwestycji w mieście generuje również popyt na usługi w zakresie usług bytowych, usług związanych z ochroną i rehabilitacją zdrowia, jak również usług związanych ze sportem, rekreacją i wypoczynkiem.

Realizacja zamierzonych celów rozwoju miasta wymagać będzie :

- 1) określenia zasad tworzenia zasobów gruntów i umożliwienie ich dostępności dla pożądaných w gminie inwestorów,
- 2) opracowania programu działań mających na celu przygotowanie poszczególnych terenów pod określone działania,
- 3) opracowania ofert w ramach strategii marketingowej,
- 4) przygotowania banku danych o gminie i jej promocja wśród inwestorów krajowych i zagranicznych,
- 5) przygotowania opracowań planistycznych z odpowiednim wyprzedzeniem w stosunku do planowanych inwestycji, konsekwentna i kompleksowa realizacja ustaleń polityki przestrzennej.

W długofalowej polityce tworzenia korzystnych warunków rozwoju zagospodarowania miasta należy prowadzić stałą analizę następujących działań, tworzących spiralę postępu

- 1) kreowanie warunków dynamicznego rozwoju,
- 2) czerpanie korzyści z przyjętego kierunku rozwoju (korzystne warunki dla podnoszenia poziomu życia mieszkańców),
- 3) analiza efektów podejmowanych działań,
- 4) niezbędne korekty kierunków rozwoju i przeprowadzenie restrukturyzacji działań.

Podejmowanie takich działań stwarza prawidłowy klimat społeczny w mieście i przyczynia się do kształtowania poszukiwanego przez inwestorów i oczekiwanego przez mieszkańców wizerunku gminy.

5.5. Zabytki nieruchome

Zabytki nieruchome na terenie miasta to przede wszystkim zabytki architektury sakralnej kościoły p.w. : św. Wacław, św. Jana Chrzciciela, św. Katarzyny, Trójcy Przenajświętszej, Opieki Najświętszej Maryi Panny, Świętej Rodziny, Najświętszego Serca Jezusowego, św. Teresy od Dzieciątka Jezus, św. Stanisława a na ich elewacjach rzeźby i płyty nagrobne, kubaturowe kapliczki i krzyże przydrożne, cmentarze : /rzymsko-katolicki, prawosławny, ewangelicko-augsburski, żydowski/. Architektura świecką na obszarze gminy reprezentują : kamienice, domy mieszkalne, budynki użyteczności publicznej /m.in. ratusz, muzea, sądy, prokuratura, banki, urzędy, biblioteka/ zdecydowana większość z nich pochodzi z XIX w. Zabytki architektury na terenie miasta reprezentują różne style : gotyk, renesans, barok, secesje, eklektyzm, modernizm, socrealizm. Na terenie gminy znajduje się już nieliczne przykłady wartościowego budownictwa drewnianego – są to budynki mieszkalne. Zabytkową zieleń tworzą parki : im. T. Kościuszki, „Leśniczówka” i „Stary Ogród”. Na obszarze miasta zostało zweryfikowane 90 stanowisk archeologicznych.

Stan utrzymania zabytków nieruchomych jest bardzo różny. Dobrze utrzymane są obiekty sakralne - kościoły, kapliczki, krzyże przydrożne, budynki użyteczności publicznej, niektóre prywatne kamienice. Wiele jednak zabytków wymaga podjęcia prac remontowych i rewaloryzacyjnych szczególnie dotyczy to obszaru Miasta Kazimierzowskiego i jego najbliższego otoczenia. Niektóre z nich stopniowo poddawane są pracom remontowo-konserwatorskim i odzyskują dawną świetność. Na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych jest 222 obiekty w tym stanowisko archeologiczne – grodzisko Piotrówka.

Wypis z rejestru zabytków nieruchomych „A” województwa mazowieckiego dot. miasta Radomia

Nazwa Obiektu, ulica	Datowa nie	Nr. Rejestru
- zespół urbanistyczno-architektoniczny	IX – XIX	nr rej.: 536/A z 29.12.1969 oraz 410/A/89 z 14.09.1989
- teren Muzeum Wsi Radomskiej , ul. Szydłowiecka		nr rej.: 453/A/91 z 17.01.1991
- kościół farny p.w. św. Jana Chrzciciela z kaplicą Kochanowskich , ul. Rwańska 6		nr rej.: 313 z 1.12.1956, 380 z 23.06.1967 oraz 105/A/81 z 06.04.1981
- kościół par. p.w. Najświętszego Serca Jezusa , ul. Słowackiego,	1931-1951	nr rej.: 280/A/85 z 22.02.1985
- kościół par. p.w. Opieki Najświętszej Marii Panny , ul. Sienkiewicza 16,	1903-1909	nr rej.: 61/A/81 z 06.06.1981
- kościół par. p.w. św. Teresy, ul. Wierzbicka 1	pocz. XX	nr rej.: 236/A/84 z 05.01.1984
- kościół par. p.w. św. Wacława , pl. Stare Miasto 13		nr rej.: 839 z 11.02.1959, 282 z 23.06.1967 oraz 106/A/81 z 08.04.1981
- kościół ewangelicko-	1784,	nr rej.: 170/A/82 z 03.05.1982

augsburski, ul. Reja 5	1818, 1893	
- d. sobór, ob. kościół garnizonowy , ul. Żeromskiego	1902	nr rej.: 108/A/81 z 06.04.1981
- d . zespół klasztorny Benedyktynek, ob. Kuria Diecezji Radomskiej, ul. Malczewskiego 1	1 poł. XVII, XIX	nr rej.: 223/A/83 z 27.08.1983:
- kościół p.w. św. Trójcy		nr rej.: 453 z 28.02.1957
- klasztor		nr rej.: 840 z 11.02.1959
- zespół klasztorny OO. Bernardynów, ul. Żeromskiego 6/8 - kościół par. p.w. św. Katarzyny - klasztor - kaplica - budynek gospodarczy z kuchnią - brama i mur klasztorny	z 1480- 1516	nr rej.: 312 z 1.12.1956, 379 z 23.06.1967 oraz 104/A/81 z 06.04.1981:
- zespół klasztorny Ks. Pijarów , Rynek 11 / Wałowa, - d. kościół - skrzydła kolegium z fragm. murów obronnych	1 poł. XVIII	nr rej.: 749 z 5.05.1972 oraz 230/A/83 z 15.12.1983:
- zespół Towarzystwa Dobroczyńności p.w. św. Rodziny , ul. Kelles-Krauza 19 - kościół p.w. św. Rodziny - dom pracy	1881- 1903	nr rej.: 396/A/88 z 07.12.1988:
- cmentarz rzym.-kat., ul. Limanowskiego 72 , - mur z 2 bramkami - kancelaria - kostnica - kaplica przedpogrzebowa	1813	nr rej.: 248/A/84 z 20.03.1984:
- cmentarz ewangelicko- augsburski, ul. Kielecka	pocz. XIX	nr rej.: 173/A/82 z 03.05.1982
- cmentarz prawosławny, ul. Warszawska 15	1839, 2 poł. XIX	nr rej.: 362/A/87 z 27.11.1987:

- brama - stróżówka - kostnica		
- cmentarz żydowski, ul. Towarowa	1831	nr rej.: 400/A/89 z 03.04.1989
- park miejski im. T. Kościuszki	poł. XIX	nr rej.: 800/A z 14.10.1972 oraz 212/A/83 z 02.05.1983:
- altana		nr rej.: j.w.
- park miejski „Stary Ogród”	pocz. XIX	nr rej.: 211/A/83 z 02.05.1983
- park miejski „Leśniczówka”		nr rej.: 210/A/83 z 02.05.1983
- zespół ratusza, Rynek 1	1 poł. XIX	nr rej.: 310 z 1.12.1956, 381 z 23.06.1967 oraz 198/A/83 z 14.04.1983:
- ratusz - oficyna - odwach		
- ul. 1905 - Roku - miejsca upamiętniające zamordowanych przez hitlerowców pracowników Fabryki Broni w Radomiu wraz z wybudowanymi pomnikami	1958 i 1981 r.	dec. MWKZ w Warszawie Nr 719/08 z dnia 11.06.2008 r. , nr rej. A-805 nadany 18.07.2008 r.
- dworzec kolejowy, ul. Beliny-Prażmowskiego	1884-85	nr rej.: 376/A/88 z 04.04.1988
- kamienica, ul. M. Curie-Skłodowskiej 15	1890	nr rej.: 516/A/92 z 21.02.1992
- dom, ul. 25 Czerwca 2	1 ćw. XX	nr rej.: 261/A/84 z 21.03.1984
- dom, ul. 25 Czerwca 4	XIX	nr rej.: 262/A/84 z 21.03.1984
- dom, ul. 25 Czerwca 12	poł. XIX	nr rej.: 263/A/84 z 21.03.1984
- dom, ul. 25 Czerwca 14	poł. XIX	nr rej.: 264/A/84 z 21.03.1984
- budynek, ul. 25 Czerwca 18	koń. XIX w.	dec. MWKZ nr 1124/08 z dn. 27.08.2008 r. nr rej.:A-838
- kamienica, ul. 25 Czerwca 20	1934	nr rej.: 517/A/92 z 21.02.1992
- kamienica, ul. 25 Czerwca 27	1880	nr rej.: 492/A/91 z 09.09.1991
- dom, ul. 25 Czerwca 38	poł. XIX	nr rej.: 265/A/84 z 21.03.1984

- dom, ul. 25 Czerwca 40	poł. XIX	nr rej.: 266/A/84 z 21.03.1984
- dom, ul. 25 Czerwca 41	1895	nr rej.: 267/A/84 z 21.03.1984
- dom, ul. 25 Czerwca 43	1 ćw. XIX	nr rej.: 268/A/84 z 21.03.1984
- dom, ul. 25 Czerwca 45	XIX	nr rej.: 269/A/84 z 21.03.1984
- dom, ul. 25 Czerwca 53	XIX	nr rej.: 270/A/84 z 21.03.1984
- dom (d. Miejska Szkoła Rzemiosł), ul. 25 Czerwca 66	1903	nr rej.: 334/A/86 z 03.04.1986
- budynek stacji pomp Wodociągu Miejskiego, ul. 25 Czerwca /dz. ew.3/	1926- 1928	nr rej.: A-1091 z 20.08.2012
- dom, ul. Dzika 2/4	1 poł. XIX	nr rej.: 413/A/89 z 21.09.1989
- dom, ul. Focha 10	XIX/XX	nr rej.: 457/A/91 z 22.02.1991
- kamienica , ul. Focha 11	1890	nr rej.: 498/A/91 z 14.11.1991
- dom, ul. Focha 13	1890	nr rej.: 495/A/91 z 10.10.1991
- dom, ul. Grodzka 8	XIX	nr rej.: 251/A/84 z 21.03.1984
- zamek , dawny zamek (Dom Wielki) ul. Grodzka 10 ob. plebania kościoła farnego p.w. św. Jana Chrzciciela		nr rej.: A-74 z dn. 24.09.2001 oraz w nowej księdze rej. Nr 15-A z dn. 24.04.2003 r.
- budynek szkoły /bez późniejszych dobudówki/ ul. Grzeczmarowskiego 13	1926- 1927	dec. MWKZ 1409/2011 z 20.12.2011 nr rej.: A -
- d. hale targowa, pl. Jagielloński 8		nr rej.: 158/A/82 z 18.03.1982 i z 16.07.1993
- kamienica, ul. Kelles-Krauza 27	1931	nr rej.: 535/A/93 z 21.09.1993
- dom mieszkalny, ul. Kelles-Krauza 32	1905	nr rej.: 536/A/93 z 29.10.1993
- kamienica, ul. Kilińskiego 8	1899	nr rej.: 532/A/93 z 15.01.1993
- dom (Resursa Rzemieślnicza) ul. Kilińskiego 15/17	1907	nr rej.: 434/A/90 z 24.08.1990
- dom, pl. Konstytucji 3 Maja 1	1890	nr rej.: 233/A/84 z 05.01.1984
- dom, pl. Konstytucji 3 Maja 3	1890	nr rej.: 234/A/84 z 05.01.1984
- dom, pl. Konstytucji 3 Maja 5 ,	1881- 82	nr rej.: 17/A/79 z 15.10.1979
- dom, pl. Konstytucji 3 Maja	1890	nr rej.: 235/A/84 z 05.01.1984

8		
- willa, ul. Krychnowicka 1	1925	nr rej.: 445/A/90 z 06.08.1990 oraz
Park (patrz : Radom - Żakowice - park zmiana nazwy na „ Krychnowice ” –	XIX	nr rej.: 748 z 19.12.1957 dec. MWKZ 373/A/06 z 12.06.2006 oraz dec. 329/DR/11 z dnia 27.05.2011 r. - uzupełniająca treść decyzji w zakresie ustalenia granic i obszaru parku
- d. szpital św. Aleksandra, ul. Limanowskiego 23	1829	nr rej.: 332/A/86 z 07.03.1986
- ogród		nr rej.: j.w.
- d. browar , ul. Limanowskiego 29	k. XIX	nr rej.: 191/A/82 z 20.10.1982
- dom, ul. Limanowskiego 32	1816- 18	nr rej.: 252/A/84 z 21.03.1984
- pałacyk, ul. Limanowskiego 42	k. XIX	nr rej.: 244/A/84 z 19.03.1984
- poczta , ul. Malczewskiego 5	1820, 1865	nr rej.: 365/A/87 z 03.12.1987
- kamienica, ul. Malczewskiego 6	k. XIX	nr rej.: 433/A/90 z 18.06.1990
- budynek, d. loży masońskiej, ob. Prokuratura, ul. Malczewskiego 7	1818	nr rej.: 364/A/87 z 03.12.1987
- kamienica, ul. Malczewskiego 8	1 poł. XIX	nr rej.: 496/A/91 z 06.11.1991
- budynek d. Resursa Obywatelska, ul. Malczewskiego 16	1851- 52	nr rej.: 222/A/83 z 27.08.1983
- dom, ul. Malczewskiego 17	1875- 80	nr rej.: 451/A/91 z 17.01.1991
- dom, ul. Malczewskiego 19		nr rej.: 515/A/92 z 14.02.1992
- roгатka miejska, ul. Malczewskiego 20	XIX	nr rej.: 243/A/84 z 19.03.1984
- trzy budynki d. gwoździarnia ul. Miła 10	pocz. XX	nr rej.: 397/A/88 z 08.12.1988
- willa, ul. Młodzianowska 120	1930	nr rej.: A-49 z 22.05.2000
- budynek, tzw. „Pałac ślubów”, ob. Urząd Miejski, ul. Moniuszki 9 /dz. ew. 10/1/	1927	nr rej.: A – 1043 z 19.07.2011
- dom, ul. Moniuszki 11	XIX	nr rej.: 253/A/84 z 21.03.1984

- kamienica, ul. Moniuszki 14 a	1925	nr rej.: 494/A/91 z 10.10.1991
- dom, ul. Moniuszki 17	k. XIX,	nr rej.: 449/A/90 z 28.12.1990
- kamienica wraz z oficynami, ul. Moniuszki 18	XIX/XX w.	dec. MWKZ 1180/2012 z 09.11.2012 nr rej.: A -
- dom, ul. Moniuszki 19	1890	nr rej.: 456/A/91 z 22.02.1991
- dom, ul. Moniuszki 20	XIX	nr rej.: 254/A/84 z 21.03.1984
- budynek, ul. Moniuszki 24	k. XIX	nr rej.: 528/A/92 z 30.03.1992 (<i>patrz dec- dom, ul. Żeromskiego 44 / Moniuszki 26 , 1910, nr rej.: 16/A/79 z 15.10.1979</i>)
- dom, ul. Nowogrodzka 10	1918	nr rej.: 549/A/97 z 18.04.1997
- dom, ul. Okulickiego 8	k. XIX	nr rej.: 209/A/83 z 14.04.1983
- dom, ul. Okulickiego 9	2 poł. XIX	nr rej.: 388/A/88 z 01.07.1988
- zespół dróżniczówki, ul. Okulickiego 88/90 ,	1819- 30	nr rej.: 1/A/76 z 08.03.1976:
- dróżniczówka - „konduktorka” - studnia z kołowrotem - piwnica		
- dom, ul. Piłsudskiego 1/ Traugutta 42	po 1890	nr rej.: 255/A/84 z 21.03.1984
- dom, ul. Piłsudskiego 2 / Traugutta 40	pocz. XX	nr rej.: 847/A z 15.03.1975 oraz 497/A/91 z 06.11.1991
- dom, ul. Piłsudskiego 3/5	XIX/XX	nr rej.: 331/A/86 z 07.03.1986
- dom, ul. Piłsudskiego 4	poł. XIX	nr rej.: 256/A/84 z 21.03.1984
- dom, ul. Piłsudskiego 6	1 ćw. XIX	nr rej.: 257/A/84 z 21.03.1984
- dom, ul. Piłsudskiego 7	k. XIX	nr rej.: 324/A/85 z 07.10.1985
- dom, ul. Piłsudskiego 8 , (róg Sienkiewicza 2)	po 1890	nr rej.: 258/A/84 z 21.03.1984
- kamienica, ul. Piłsudskiego 9	k. XIX	nr rej.: 442/A/90 z 06.08.1990
- budynek, Sąd, ul. Piłsudskiego 10	1894	nr rej.: 231/A/84 z 05.01.1984
- dom, ul. Piłsudskiego 11	po 1890	nr rej.: 259/A/84 z 21.03.1984
- budynek , Biblioteka, ul. Piłsudskiego 12	1898	nr rej.: 232/A/84 z 05.01.1984
- ogród		nr rej.: 537/A/93 z 25.11.1993

- ogrodzenie ogrodu (od frontu)		nr rej.: j.w.
- dom, ul. Piłsudskiego 13	2 poł. XIX	nr rej.: 452/A/91 z 17.01.1991
- budynek, d. Kasa Przemysłowców Radomskich, ul. Piłsudskiego 15	1897	nr rej.: 335/A/86 z 03.04.1986
- dom, ul. Piłsudskiego 19	1 ćw. XIX	nr rej.: 260/A/84 z 21.03.1984
- dom, ul. Reja 1 / Szewska 17	1 poł. XIX	nr rej.: 394/A/88 z 31.10.1988
- zespół domu , ul. Reja 6	XVIII / XIX	nr rej.: 171/A/82 z 03.05.1982:
- dom - oficyna - budynek gospodarczy - ogród z dziedzińcem		
- dom, ul. Reja 26	po 1820	nr rej.: 493/A/91 z 10.10.1991
- dom, ul. Rwańska 3 / Szewska 6		nr rej.: 195/A/82 z 15.12.1982
- dom mieszkalny, ul. Rwańska 8 /dz. ew. 96/2/	2 poł. XIX w.	nr rej.: A 1042 z 07.07.2011
- kamienica, ul. Rwańska 19	1868	nr rej.: 499/A/91 z 19.11.1991
- dom z oficynami , ul. Rwańska 23	XVIII	nr rej.: 530/A/92 z 30.07.1992
- dom, Rynek 2	poł. XIX	nr rej.: 224/A/83 z 06.09.1983, 752 z 5.05.1972
- dom „ Gąski i Esterki ”, Rynek 4/5	XVII, XX	nr rej.: 36 z 23.06.1947, 753 z 5.05.1972 oraz 197/A/83 z 14.04.1983
- dom z oficyną , Rynek 6	XVIII	nr rej.: 754 z 5.05.1972 oraz 225/A/83 z 06.09.1983
- dom z oficyną , Rynek 7	XVIII	nr rej.: 755 z 5.05.1972 oraz 226/A/83 z 06.09.1983
- dom, Rynek 8	2 poł. XIX	nr rej.: 756 z 5.05.1972 oraz 423/A/90 z 14.02.1990
- dom, Rynek 9	pocz. XIX	nr rej.: 757 z 5.05.1972 oraz 227/A/83 z 06.09.1983
- dom, Rynek 10	k. XIX	nr rej.: 758 z 5.05.1972 oraz 414/A/89 z 11.12.1989

- dom z oficynami, Rynek 12	1824, 1 poł. XIX	nr rej.: 759 z 5.05.1972 oraz 228/A/83 z 06.09.1983 (w dec. dom w Radomiu, Rynek nr 12 wraz z oficyną od ul. Wałowej oraz oficyną z budynkiem gospodarczym przy zachodniej granicy działki” , dot. ul. Wałowej 22)
- kamienica, Rynek 13		nr rej.: 760 z 5.05.1972 oraz 417/A/90 z 14.02.1990
- oficyny		nr rej.: j.w.
- dom, ul. Wałowa 20		nr rej.: j.w.
- kamienica z oficynami , Rynek 14		nr rej.: 761 z 5.05.1972 oraz 418/A/90 z 14.02.1990 - <i>dec. MKiDN z dn. 09.06.2009 r. - odmawiająca skreślenia z rej. zabytków w/w obiekcie</i>
- dom z oficyną , Rynek 15 / Rwańska 1	1 poł. XIX	nr rej.: 762 z 5.05.1972 oraz 422/A/90 z 14.02.1990 - <i>dec. MKiDN z dn. 09.06.2009 r. - odmawiająca skreślenia z rej. zabytków w/w obiekcie</i>
- dom z oficyną , Rynek 16/ Rwańska 1a		nr rej.: 763 z 5.05.1972 oraz 419/A/90 z 14.02.1990
- kamienica, ul. Sienkiewicza 11	k. XIX	nr rej.: 411/A/89 z 18.09.1989
- budynek , ul. Sienkiewicza 12	1914	nr rej.: A-885 z 27.07.2008
- dom, ul. Sienkiewicza 34	1911	nr rej.: 374/A/88 z 18.01.1988
- dom, ul. Sienkiewicza 36 / 1 Maja 31	k. XIX	nr rej.: 383/A/88 z 15.05.1988
- kapliczka kubaturowa p.w. św. Rocha, ul. Słowackiego, (dz. nr ew. 3/72)		dec. MWKZ 471/2011 z 28.04.2011 nr rej. A – 1011
- dwa budynki, d. Dyrekcji Zakładów Napraw Taboru Kolejowego oraz d. Straży Przemysłowej , wchodzące w skład zabudowy kolejowej . – przy ul. Słowackiego (dz. nr ew. 3/72)	z końca XIX	dec. MWKZ 180/2011 z 24.02.2011 nr rej.: A - 1011
- kamienica, ul. Słowackiego 9	XIX	nr rej.: 192/A/82 z 15.12.1982
- dom, ul. Słowackiego 17	XIX/XX	nr rej.: 330/A/85 z 07.11.1985
- dom, ul. Słowackiego 19	1899	nr rej.: 438/A/90 z 07.11.1990
- kamienica, ul. Słowackiego	k. XIX	nr rej.: 519/A/92 z 28.02.1992

25		
- dom, ul. Słowackiego 33	pocz. XX	nr rej.: 461/A/91 z 30.07.1991
- wieża ciśnień , ul. Słowackiego 112	1926	nr rej.: 431/A/90 z 25.05.1990
- budynek mieszkalny przy wieży ciśnień		nr rej.: j.w.
- dom, ul. Staromiejska 12/14	po 1920	nr rej.: 380/A/88 z 30.03.1988
- dom, ul. A. Struga 81	1925	nr rej.: 20/A/79 z 18.12.1979
- dom, ul. Traugutta 36	pocz. XX	nr rej.: 323/A/85 z 10.09.1985
- dom z oficyną, ul. Traugutta 38	1 ćw. XX	nr rej.: 11/A/79 z 15.10.1979
- dom, ul. Traugutta 40	1911	nr rej.: 10/A/79 z 15.10.1979
- kamienica, ul. Traugutta 43	1900	nr rej.: 529/A/92 z 01.06.1992
- dom, ul. Traugutta 45	XIX/XX	nr rej.: 500/A/91 z 10.12.1991
- dom, ul. Traugutta 51	1896	nr rej.: 19/A/79 z 15.10.1979
- <i>ul. Wałowa 20 - patrz Rynek 13</i>		
- dom, ul. Witolda 2 / Żeromskiego ,	k. XIX	nr rej.: 14/A/79 z 15.10.1979
- dom, ul. Witolda 9	2 poł. XIX	nr rej.: 336/A/86 z 30.07.1986
- kamienica, ul. Witolda 10		nr rej.: 172/A/82 z 03.05.1982
- dom, ul. kard. Wyszyńskiego 14	1880	nr rej.: 491/A/91 z 09.09.1991
- budynek, d. szpitala, ul. Zielona 19	pocz. XX	nr rej.: 221/A/83 z 06.07.1983 <i>oraz decyzja 933/DR/10 z dnia 10.12.2010 r. – uzupełnienie treści o określenie obszaru i granic zabytkowego terenu</i>
- ogród		nr rej.: j.w.
- dom, ul. Żeromskiego 1	pocz. XX	nr rej.: 436/A/90 z 24.08.1990
- kamienica, ul. Żeromskiego 2	pocz. XIX	nr rej.: 501/A/92 z 11.02.1992
- dom, ul. Żeromskiego 3	po 1820	nr rej.: 502/A/92 z 11.02.1992 <i>(oraz oficyna wschodnia pozostawiona w rej. zabytków - Dec. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 27.03.2007 r.) + dec. MKiDN z dn. 20.10.2008 r. utrzymująca w mocy dec. Ministra Kultury z 2002 r. o odmowie skreślenia z rej. zabytków oficyny</i>

		<i>wschodniej</i> .
- dom, ul. Żeromskiego 4	1830	nr rej.: 13/A/79 z 15.10.1979
- dom, ul. Żeromskiego 5	1830	nr rej.: 273/A/84 z 07.06.1984
- kamienica, ul. Żeromskiego 7	po 1820	nr rej.: 503/A/92 z 12.02.1992
- kamienica, ul. Żeromskiego 9	1 poł. XIX	nr rej.: 504/A/92 z 12.02.1992 (dec. uchylona w 1992 r.)
- kamienica, ul. Żeromskiego 10	1882	nr rej.: 505/A/92 z 12.02.1992
- kamienica, ul. Żeromskiego 11	1 poł. XIX	nr rej.: 506/A/92 z 12.02.1992
- dom (narożny), ul. Żeromskiego 12 / Traugutta	1840	nr rej.: 538 z 705.1970 oraz 420/A/90 z 14.02.1992
- kamienica, ul. Żeromskiego 13	po 1870	nr rej.: 508/A/92 z 12.02.1992
- kamienica, ul. Żeromskiego 14	1 poł. XIX	nr rej.: 509/A/92 z 12.02.1992
- kamienica, ul. Żeromskiego 18	1860	nr rej.: 447/A/90 z 06.08.1990
- kamienica, ul. Żeromskiego 19	1 poł. XIX	nr rej.: 507/A/92 z 12.02.1992
- kamienica, ul. Żeromskiego 20	poł. XIX	nr rej.: 510/A/92 z 12.02.1992
- dom (narożny), ul. Żeromskiego 21 / Witolda	k. XIX	nr rej.: 12/A/79 z 15.10.1979
- dom, ul. Żeromskiego 22	1 poł. XIX	nr rej.: 375/A/88 z 18.01.1988
- dom, ul. Żeromskiego 23	k. XIX	nr rej.: 18/A/79 z 15.10.1979
- kamienica, ul. Żeromskiego 24	1835	nr rej.: 511/A/92 z 12.02.1992
- kamienica, ul. Żeromskiego 25	z II ćw. XIX w.	nr rej.: 512/A/92 z 12.02.1992
- kamienica, ul. Żeromskiego 26	1828	nr rej.: 513/A/92 z 12.02.1992
- kamienica, ul. Żeromskiego 27	1822- 23	nr rej.: 514/A/92 z 12.02.1992
- drukarnia, ul. Żeromskiego 28	1918	nr rej.: 9/A/79 z 15.10.1979
- dom, ul. Żeromskiego 29	poł. XIX	nr rej.: 379/A/88 z 30.03.1988
- budynek, ul. Żeromskiego 33	3 ćw. XIX	nr rej.: 527/A/92 z 30.03.1992
- budynek, d. Dyrekcji	poł.	nr rej.: 366/A/87 z 03.12.1987

Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego, ul. Żeromskiego 35	XIX	
- pałac, ul. Żeromskiego 36	z 1820-1830 r.	nr rej.: 750/A/72 z 5.05.1972 oraz 416/A/90 z 14.02.1990
- kamienica, ul. Żeromskiego 37	2 poł. XIX	nr rej.: 427/A/90 z 11.05.1990
- zespół budynków mieszkalnych, ul. Żeromskiego 38-40 / pl. Konstytucji 3 Maja 8	2 poł. XIX	nr rej.: 428/A/90 z 14.05.1990
- dom, ul. Żeromskiego 39	1862	nr rej.: 328/A/86 z 06.01.1986
- kamienica, ul. Żeromskiego 40	k. XIX	nr rej.: 432/A/90 z 14.05.1990
- dom z oficynami, ul. Żeromskiego 41	XIX	nr rej.: 15/A/79 z 15.10.1979
- budynek Sądu Rejonowego, d. Bank Państwa, ul. Żeromskiego 43/45, /dz. ew. 18/2/	I ćw. XX w.	nr rej.: A – 1038 z 06.07.2011
- dom, ul. Żeromskiego 44 / Moniuszki 26	1910	nr rej.: 16/A/79 z 15.10.1979
- pałacyk z 2 oficynami, ul. Żeromskiego 46	2 ćw. XIX	nr rej.: 361/A/87 z 01.07.1987
- dom, ul. Żeromskiego 49	XIX	nr rej.: 458/A/91 z 25.03.1991
- dom, ul. Żeromskiego 51	3 ćw. XIX	nr rej.: 235/A/84 z 05.01.1984
- d. gmach Komisji Województwa Sandomierskiego , ob. Urząd Miejski, ul. Żeromskiego 53	1825	nr rej.: 311 z 1.12.1956, 732/72 z 9.04.1972 oraz 199/A/83 z 14.04.1983
- d. łaźnia miejska (z fragmentem d. roгатki miejskiej), ob. Klub Środowisk Twórczych „Łaźnia” ul. Żeromskiego 56	1922-25	nr rej.: 213/A/83 z 30.05.1983
- dom, ul. Żeromskiego 57	k. XIX	nr rej.: 454/A/91 z 17.01.1991
- kamienica, ul. Żeromskiego 66	po 1880	nr rej.: 448/A/90 z 06.08.1990
- dom, ul. Żeromskiego 69	po 1880	nr rej.: 359/A/87 z 14.05.1987
- dom, ul. Żeromskiego 70	po 1880	nr rej.: 435/A/90 z 15.03.1990
- dom, ul. Żeromskiego 71	k. XIX	nr rej.: 459/A/91 z 25.04.1991
- kamienica, ul. Żeromskiego 72	k. XIX	nr rej.: 426/A/90 z 17.04.1990

- kamienica, ul. Żeromskiego 73	k. XIX	nr rej.: 429/A/90 z 28.05.1990
- biurowiec, ul. Żeromskiego 75	1950-58	nr rej.: 325/A/85 z 06.11.1985
- kamienica, ul. Żeromskiego 87	1882	nr rej.: 518/A/92 z 21.02.1992
Radom – Woźniki - ul. Woźnicka-	zespół dworski, XVIII/XIX	nr rej.: 751 z 5.05.1972 oraz 141/A/82 z 15.03.1982; dec. 249/R/09 z dnia 05.06.2009 r. - uzupełniająca treść dec. o granice i obszar zespołu dworsko-parkowego
- dwór - park		

Zabytki ruchome.

Zabytki ruchome na terenie miasta wpisane do rejestru zabytków to przede wszystkim wyposażenie kościołów. Składają się na nie m.in. : ołtarze – główne - boczne, ambony, chóry muzyczne, organy, polichromie, witraże, stalle, ławy, konfesjonały, meble, naczynia liturgiczne, wota, rzeźby, obrazy, epitafia, świeczniki, tabernakula, feretrony, szaty liturgiczne. Zarejestrowanych jest ponad tysiąc obiektów.

Zabytki archeologiczne.

Obszar gminy Radom leży na równinie Radomskiej na południe od Doliny Białobrzesckiej pomiędzy Przedgórzem Iłżeckim, Równiną Kozienicką i Małopolskim Przelomem Wisły. Jest to denudacyjna równina o zdegradowanej pokrywie utworów czwartorzędowych, pod którą występują warstwy jurajskie i kredowe. Równinę Radomską przecinają w tym miejscu płytkie doliny rzek : Mlecznej oraz Radomki. Kwerendę archiwalną do badań przeprowadzono przede wszystkim w oparciu o dokumentację znajdującą się : w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu, w Dziale Archeologii Muzeum im. J. Malczewskiego w Radomiu, w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie (Dział Inwentaryzacji i Dział Dokumentacji), oraz w Archiwum Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie.

Listę stanowisk i ich lokalizację w terenie ostatecznie zweryfikowano na podstawie następującej literatury :

- Informator Archeologiczny – roczniki: 1968;1969;1970;1971; 1972; 1974; 1976; 1977; 1982; 1984;1988.
- Zabytki ziemi radomskiej, Radom 1969
- W. Twardowski 1973 - Wykaz zbiorczy stanowisk i znalezisk archeologicznych na terenie Radomia i najbliższych okolic, Radom 1973
- W. Twardowski 1977 – Stanowiska i znaleziska archeologiczne na obszarze Radomia /w:/ Rocznik Muzeum Radomskiego, Radom 1977
- J. Kuczyński – Cmentarzysko grobów podkoszowych w Radomiu (przedmieście Woźniki), w : Materiały Archeologiczne, Kraków 1959

Ponadto korzystano z opracowań badań m.in. E. Kierzkowskiej (1966, 1968), J. Gąssowskiego 1950/1951; 1952; katalogu B. Balke 1991 oraz innej literatury dotyczącej poszczególnych stanowisk wymienionej szczegółowo w kartach Archeologicznego Zdjęcia Polski /AZP/ dotyczących poszczególnych stanowisk znanych z kwerendy z terenu miasta Radomia. Stanowiska z kwerendy dotyczącej tego obszaru pochodziły głównie z Radomia i jego przedmieść, zatem ich identyfikacja – zwłaszcza stanowisk miejskich - nie nastęrczała trudności. Zmiany w zagospodarowaniu terenu zaszły jednak na przedmieściach Radomia – większość dawnych przedmieść, została włączona do miasta i stanowią obecnie gęsto zabudowane

dzielnice Radomia. W związku z tą zmianą, część stanowisk położonych na tym terenie okazała się obecnie trudna do identyfikacji.

Ze źródeł historycznych wiadomo, iż na terenie tzw. Starego Radomia, w okolicy grodziska zwanego Piotrówka, na przełomie IX-X wieku istniała już osada, położona przy szlaku handlowym z Rusi i Litwy do Małopolski i na Śląsk. W X wieku powstał gród warowny a od XI wieku była to kasztelania o nazwie Stary Radom. Pod koniec XIII wieku Stary Radom otrzymał prawa miejskie. Natomiast około 1340 roku nastąpiła lokacja Nowego Radomia, który w 1364 roku otrzymał prawa miejskie, na prawie magdeburskim. Miasto było otoczone murami obronnymi z fosą i posiadało zamek. Wkrótce Radom rozwinął się w znaczny ośrodek handlowo-rzemieślniczy. Pod koniec XVII w. w 1682 roku do Radomia sprowadzono Pijarów, którzy założyli tutaj szkołę i klasztor.

Teren gminy Radom znajduje się na 5 obszarach AZP.

Obszary te zostały przebadane powierzchniowo :

- AZP 73-68 w roku 2003 przez mgr Dorotę Pogodzińską
- AZP 74-67 w roku 2007 przez mgr Marzenę Kasprzyką
- AZP 74-68 w roku 1984 przez mgr Iwonę Micke
- AZP 75-67 w roku 2007 przez mgr Magdalenę Gorzkowską
- AZP 75-68 w roku 1984 przez mgr Krzysztofa Nowickiego

Dokumentacja z badań jest przechowywana w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie Delegatura w Radomiu natomiast materiały zabytkowe w Dziale Archeologii Muzeum im. J. Malczewskiego w Radomiu.

W trakcie badań weryfikacyjnych nie zweryfikowano stanowisk położonych niegdyś na przedmieściach Radomia, a dziś leżących w granicach administracyjnych miasta. Nie zweryfikowano zatem następujących stanowisk : Radom – Kozia Góra; Radom – Halinów; Radom – Borki – z powodu gęstej zabudowy terenów na których, powinny znajdować się stanowiska oraz gęstej szaty roślinnej. Nie zweryfikowano także stanowiska w Radomiu – na Wośnikach, ponieważ stanowisko leżało na terenie intensywnie eksploatowanej żwirowni a wydobycie żwiru i piasku całkowicie zniszczyło jakiegokolwiek widoczne ślady archeologiczne. W Radomiu w okolicy grodziska Piotrówka, z powodu podmokłych, bagiennych i zarośniętych terenów nie udało się zweryfikować stanowiska Radom nr 2 – cmentarzyska kultury grobów kloszowych. Niemożliwe było również zweryfikowanie stanowiska Radom nr 4, z powodu zbudowanego w tym miejscu internatu szkolnego. Reszta stanowisk wymienionych w kwerendzie – a zatem Radom nr 1; 3A; 3B; 3C; 4; 5A; 5B; 5C; 5D; 5E; 5F; 5G; 5H; 5I; 6; 7; 8 – została pomyślnie zweryfikowana.

Na terenie gminy Radom dominuje osadnictwo z czasów nowożytnych i późnego średniowiecza. Wydaje się być ono związane, z nieustannym rozwojem większości osad które, pracowały na potrzeby miasta. Na badanym terenie stwierdzono istnienie przede wszystkim : osad otwartych, punktów osadniczych, miejsc produkcyjnych oraz cmentarzysk. Bogato również wygląda nasycenie stanowiskami z okresu wczesnego średniowiecza oraz okresu wpływów rzymskich z dominującą kulturą przeworską. Okres wczesnej epoki brązu i neolitu reprezentują odpowiednio stanowiska Kultury Trzcinieckiej oraz Kultury Pucharów Lejkowatych zlokalizowane w północnej części gminy.

Te stanowiska przedstawiają bardzo dużą wartość poznawczą i powinny być chronione poprzez odpowiednie zapisy w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

WYPIS REJESTRU ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH „C” WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO DOT. MIASTA RADOMIA

Radom - Piotrówka - grodzisko wczesnośredniowieczne „PIOTRÓWKA ”,	IX – XII w.	nr rej. 123/A/81 z 04.11.1981 (nr rej. 123/GAZD/81 z 04.11.1981)
---	----------------	---

**ZBIORCZE ZESTAWIENIE STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH DO GMINNEJ
EWIDENCJI ZABYTKÓW GMINY RADOM**

- układ wg. numeracji obszarów AZP - stan na dzień 30.11.2012 r.

L P	Nazwa stanowiska	Lokalizacja na obszarze AZP	Funkcja stanowiska	Kultura - chronologia
1	Józefów st.1	73-68/1	Cmentarzysko	Wczesna Epoka Żelaza
2	Radom – Brzustówka st.1	73-68/8	Ślad osadnictwa Osada Ślad osadnictwa	Epoka Kamienia Kultura Łużycka, Okres Halsztacki Okres Rzymski
3	Radom – Brzustówka st. 2	73-68/9	Ślad osadnictwa	Kultura Łużycka, Okres Halsztacki
4	Radom – Brzustówka st.3	73-68/10	Osada	Okres Halsztacki
5	Radom – Wincentów st.1	73-68/28	Ślad obozowiska	Epoka Kamienia
6	Radom – Brzustówka st.4	73-68/29	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura Przeworska – Okres Wpływów Rzymskich Średniowiecze - Nowożytność
7	Radom st.1 Piotrówka	74-67/1	Grodzisko/ podgrodzie	wczesne Średniowiecze IX - XII w. Późne średniowiecze XIII – XV w.
8	Radom st. 2 Piotrówka	74-67/2	Osada Osada	Kultura Grobów Kloszowych – Wczesna Epoka Żelaza Wczesne Średniowiecze – IX – XII w.
9	Radom st. 3.A Kościół Św. Wacława	74-67/3	Osada Cmentarzysko Kościół	Wczesne Średniowiecze XI – XIII w. Wczesne Średniowiecze XI – XIII w. Późne Średniowiecze / Nowożytność XIII – XVIII w.
10	Radom st. 3B Kościół Św. Wacława	74-67/4	Cmentarzysko Cmentarzysko	Wczesne Średniowiecze XI – XIII w. Późne Średniowiecze /

				Nowożytność XIII – XVIII w.
11	Radom st. 3C Stary Radom	74-67/6	Osada targowa	Wczesne Średniowiecze XI – XIII w. Nowożytność XV – XVIII w.
12	Radom st. 4 Stare Miasto	74-67/5	Punkt osadniczy Cmentarzysko Osada Cmentarzysko Punkt osadniczy	Epoka Kamienia Kultura Grobów Kloszowych - Okres Halsztacki / Wczesny Okres Lateński Epoka Żelaza Wczesne Średniowiecze X w. Wczesne Średniowiecze XI / XII w. Nowożytność XVI – XVII w.
13	Radom st. 5A Zamek	74-67/7	relikty d. zamku	Późne Średniowiecze
14	Radom st. 5B Miasto Kazimierzowskie	74-67/8	Mury miejskie	Późne Średniowiecze XIV – XV w.
15	Radom st. 5C Kościół Farny	74-67/9	Kościół – posadzki, pochówki	Nowożytność XVII w.
16	Radom st. 5D Dom Gąski i Esterki	74-67/10	Kamienica Kamienica	Późne Średniowiecze XIV – XV w. Nowożytność XVI – XVII w.
17	Radom st. 5E /dziedziniec ratusza/	74-67/11	Miasto Miasto	Późne Średniowiecze XIV – XV w. Nowożytność
18	Radom st. 5F Ul. Reja 5	74-67/12	Mury obronne i fosa	Późne Średniowiecze XIV – XV w. Nowożytność XVI – XVII w.
19	Radom st. 5G Ul. Szpitalna – Brama Piotrkowska	74-67/13	Miasto	Późne Średniowiecze XIV – XV w.
20	Radom st. 5H Miasto Kazimierzowskie	74-67/14	Miasto	Późne Średniowiecze
21	Radom st. 5I Miasto Kazimierzowskie	74-67/15	Miasto	Późne Średniowiecze XIV – XV w.

	Kolegium Pijarów		Kolegium Pijarów	Nowożytność XVII – XVIII – XX w.
22	Radom st. 6	74-67/16	Osada produkcyjna	Wczesne Średniowiecze IX – XIII w.
23	Radom st. 7	74-67/17	Znalezisko luźne	Wczesne Średniowiecze
24	Radom st. 8 Ul. Staromiejska - szkoła	74-67/18	Punkt osadniczy Osada	Epoka Brązu V okres Wczesne Średniowiecze XII w.
25	Radom – Kozia Góra st. 1 , ul. Topiel	74-67/19	Znalezisko luźne	Okres Wpływów Rzymskich Epoka Żelaza
26	Radom – Halinów st. 1	74-67/20	Osada	Okres Wpływów Rzymskich Epoka Żelaza
27	Radom – Halinów st. 2	74-67/21	Osada	Kultura Przeworska - Okres Wpływów Rzymskich Epoka Żelaza
28	Radom – Borkist. 3	74-67/22	Osada	Okres Wpływów Rzymskich Epoka Żelaza
29	Radom – Woźniki st. 1	74-67/23	Cmentarzysko	Kultura Grobów Kłozowych Wczesny Okres lateński Epoka Żelaza
30	Radom – Woźniki st. 2	74-67/24	Cmentarzysko	Kultura Grobów Kłozowych Wczesny Okres Lateński Epoka Żelaza
31	Radom – Woźniki st. 3	74-67/26	Osada otwarta	Późne średniowiecze XIV – XV w.
32	Radom – Woźniki st. 4	74-67/27	Osada otwarta Osada otwarta	Epoka Brązu Nowożytność XIX – XX w.
33	Radom – Woźniki st. 5	74-67/28	Osada otwarta	Nowożytność XIX – XX w.
34	Radom – Woźniki st. 6	74-67/29	Osada otwarta Miejsce produkcyjne	Epoka Brązu Nowożytność XVI – XVIII w.
35	Kierzków st.1	74-67/30	Obozowisko Osada Osada	Epoka Kamienia Późne Średniowiecze XIV – XV w. Nowożytność XVI – XVIII w.

36	Wacyn st. 1	74-67/45	Osada Osada	Późne Średniowiecze XIV – XV w. Nowożytność XVI – XVIII w.
37	Radom – Michałów st. 14	74-68/1	Cmentarzysko	Kultura Grobów Kloszowych Epoka Żelaza
38	Radom – Michałów st. 41	74-68/2	Cmentarzysko	Kultura łużycka – Epoka Brazu Kultura Grobów Kloszowych Epoka Żelaza
39	Radom – Glinice st. 24	74-68/3	Grób skrzynkowy	
40	Radom – Młodzianów st. 42	74-68/4	Ślad osadniczy	Epoka Kamienia
41	Radom – Młodzianów st. 43	74-68/5	Ślad osadniczy	Neolit
42	Radom – Młodzianów st. 53	74-68/6	Znalezisko luźne	Kultura Łużycka – Epoka Brazu – Epoka Żelaza
43	Radom – Gołębiów st. 19	74-68/7	Osada	Wczesne Średniowiecze X-XI w.
44	Radom – Gołębiów st. 18	74-68/8	Osada Osada	Kultura Trzciniecka – Wczesna Epoka Brazu Kultura Ceramiki Sznurowej - Neolit
45	Radom – Gołębiów st. 32	74-68/9	Ślad osadnictwa Osada	Epoka Kamienia – Wczesna Epoka Brazu Wczesne średniowiecze – średniowiecze XII – XIII , XIV – XV w.
46	Radom – Gołębiów st. 20	74-68/10	Osada	Kultura Pucharów Lejkowatych – Neolit
47	Radom – Gołębiów st. 30	74-68/11	Osada	Mezolit - Neolit
48	Radom – Gołębiów st. 31	74-68/12	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Epoka Kamienia Kultura Trzciniecka – Wczesna Epoka Brazu
49	Radom – Dzierzków st. 52	74-68/15	Osada Osada	Kultura Pucharów Lejkowatych – Neolit Kultura Trzciniecka Kultura Łużycka Epoka Brazu
50	Radom – Gołębiów st. 55	74-68/16	Ślad osadniczy	Epoka Kamienia

51	Radom – Gołębiów st. 56 ul. Zbrowskiego	74-68/17	Ślad osadniczy	Neolit
52	Radom – Gołębiów st. 18	74-68/18	Ślad osadniczy	Epoka Kamienia – Wczesna Epoka Brązu
53	Radom – Gołębiów st. 58	74-68/19	Ślad osadniczy	Epoka Kamienia
54	Radom – Gołębiów st. 59	74-68/20	Ślad osadniczy	Epoka Kamienia – Wczesna Epoka Brązu
55	Radom – Gołębiów st.60	74-68/21	Osada Osada	Wczesne Średniowiecze XII – XIII w. Nowożytność
56	Radom – Glinice st. 23	74-68/22	Ślad osadniczy	Kultura Amfor Kulistych - Neolit
57	Radom – Gołębiów st. 61	74-68/23	Ślad osadniczy	Wczesne Średniowiecze
58	Radom – Gołębiów st.62	74-68/24	Ślad osadniczy	Wczesne Średniowiecze
59	Radom – Gołębiów st.63	74-68/25	Ślad osadniczy	Nowożytność
60	Radom – Michałów st.66	74-68/42	Ślad osadniczy	Nowożytność
61	Radom – Długojów st. 64	74-68/43	Ślad osadniczy	Wczesne Średniowiecze
62	Radom – Długojów st.65	74-68/44	Ślad osadniczy	Wczesne Średniowiecze
63	Radom – Gołębiów st.67	74-68/49	Ślad osadniczy	Epoka Kamienia
64	Radom – Długojów st.68	74-68/45	Obozowisko	Kultura Pucharów Lejkowatych - Neolit
65	Radom – Długojów st.69	74-68/46	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Neolit Starożytność Nowożytność
66	Radom – Długojów st.70	74-68/47	Osada	Kultura Trzcieniecka – Wczesna Epoka Brązu
67	Jeżowa Wola st.1	75-67/1	Osada Cmentarzysko Osada	Kultura Pucharów Lejkowatych Epoka Kamienia/Neolit Kultura Trzcieniecka Wczesna Epoka Brązu Okres Wpływów Rzymskich
68	Jeżowa Wola st. 2	75-67/2	Punkt osadniczy	Kultura Trzcieniecka

			Punkt osadniczy	Wczesna Epoka Brązu Okres Wpływów Rzymskich
69	Jeżowa Wola st.3	75-67/3	Punkt osadniczy Punkt osadniczy	Kultura Trzciniecka Wczesna Epoka Brązu Okres Wpływów Rzymskich
70	Radom – Żakowice st.1	75-67/4	Punkt osadniczy Cmentarzysko	Epoka Kamienia Kultura Przeworska – Okres Wpływów Rzymskich
71	Radom – Żakowice st.2	75-67/5	Cmentarzysko Osada otwarta	Kultura Przeworska – Okres Wpływów Rzymskich Nowożytność
72	Radom – Żakowice st.3	75-67/6	Punkt osadniczy Cmentarzysko	Epoka Kamienia Kultura Przeworska – Młodszy okres Przedrzymski / Okres Wpływów Rzymskich
73	Radom – Woźniki st.7	75-67/20	Osada otwarta Osada otwarta	Wczesne średniowiecze IX – X w. Nowożytność XVII- XIX w.
74	Radom – Godów st. 29	75-68/1	Ślad osadniczy Cmentarzysko	Wczesna Epoka Brązu Kultura Pucharów Lejkowatych – Neolit Kultura Łużycka – IV Okres Epoki Brązu
75	Radom – Malczów st. 17	75-68/2	Grób szkieletowy	Kultura Ceramiki Sznurowej – Neolit, Wczesna Epoka Brązu
76	Radom – Malczów st.2	75-68/3	Ślad osadniczy	Kultura Pucharów Lejkowatych - Neolit
77	Radom – Malczów st.39	75-68/4	Osada	Wczesne Średniowiecze
78	Radom Malczów st.49	75-68/5	Ślad osadniczy Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Kultura Grobów Kloszowych- Epoka Żelaza Wczesne Średniowiecze / Średniowiecze Nowożytność
79	Radom – Godów st. 71	75-68/45	Ślad osadniczy	Epoka Brązu

80	Radom – Godów st. 72	75-68/46	Ślad osadniczy	Średniowiecze
81	Radom - Malczów st.73	75-68/47	Ślad osadniczy Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Paleolit Późne Średniowiecze Nowożytność
82	Radom Malczów st.74	75-68/48	Ślad osadniczy Ślad osadniczy	Późne Średniowiecze Nowożytność
83	Radom Malczów st.75	75-68/49	Ślad osadniczy	Epoka Kamienia – Wczesna Epoka Brązu
84	Radom Malczów st. 76	75-68/50	Ślad osadniczy Ślad osadniczy Osada	Mezolit – Wczesna Epoka Brązu Epoka Brązu Średniowiecze
85	Radom Malczów st.77	75-68/51	Osada Osada Osada	Wczesne Średniowiecze VIII – XIII w. Średniowiecze XIII – XVI w. Nowożytność
86	Radom – Janiszpol st. 78	75-68/65	Ślad osadniczy	Mezolit – Wczesna Epoka Brązu
87	Radom – Janiszpol st. 79	75-68/66	Ślad osadniczy	Mezolit – Wczesna Epoka Brązu
88	Radom – Janiszpol st. 80	75-68/67	Osada	Średniowiecze
89	Radom – Idalin st. 81	75-68/68	Ślad osadniczy	Średniowiecze
90	Radom – Idalin st. 82	75-68/69	Cmentarzysko	Kultura Grobów Kłoszowych Epoka Żelaza

5.8. Zweryfikowana Gminna Ewidencja Zabytków

GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW

Lp.	Ulica, nr domu	Obiekt, czas powstania	Uwagi	Nr ewid.
1	Bóżniczna12	dom murowany, otynkowany, pocz. XX w.		818
2	Broni1	dom murowany, pocz. XX w.		819
3	Broni 2	dom murowany, pocz. XX w.		820
4	Broni/ 4 Planty 5	dom murowany, pocz. XX w.		821

5	Bóżniczna 20	dom murowany, otynkowany, lata 20-te XX w.		208
6	Chłodna 12	dom drewniany, lata 20-te XX w.		211
7	Ciemna 2	dom murowany, lata 20-te XX w.		214
8	Ciemna 4	dom murowany, lata 20-te XX w.		215
9	Ciesielska 8	dom murowany, ok. 1925 r.		217
10	Czachowskiego 8	dom murowany, lata 20-te XX w.		219
11	Czachowskiego 10	dom murowany, lata 20-te XX w.		220
12	Czachowskiego 13	dom murowany, lata 20-te XX w.		221
13	Czarneckiego 3	dom drewniany, lata 20-te XX w.		732
14	Czarneckiego 11	dom drewniany, lata 20-te XX w.		787
15	25Czerwca/Kolberga	park Miejski „Leśniczówka”	w rej. zab.	769
16	25 Czerwca 2	dom murowany, pocz. XX w.	w rej. zab.	35
17	25 Czerwca 4	dom murowany, pocz. XX w.	w rej. zab.	36
18	25 Czerwca 8	dom murowany, koniec XIX w.		321
19	25 Czerwca 11	dom murowany, pocz. XX w.		322
20	25 Czerwca 12	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	37
21	25 Czerwca 13	dom murowany, pocz. XX w.		323
22	25 Czerwca 14	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	38
23	25 Czerwca 15	dom murowany, pocz. XX w.		324
24	25 Czerwca 16	dom murowany, koniec XIX w.		325
25	25 Czerwca 18	dom murowany, koniec XIX w.		326
26	25 Czerwca 20	dom murowany, 1934-1937	w rej. zab.	39
27	25 Czerwca 27	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	40
28	25 Czerwca 34 i 34a	dom murowany, koniec XIX w. dom murowany, koniec XIX w.		328

29	25 Czerwca 35	dom murowany, koniec XIX w.		329
30	25 Czerwca 37	dom murowany, koniec XIX w.		330
31	25 Czerwca 36a	dom murowany, koniec XIX w.		331
32	25 Czerwca 38	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	41
33	25 Czerwca39	dom murowany, koniec XIX w.		332
34	25 Czerwca 40	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	42
35	25 Czerwca 41	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	43
36	25 Czerwca 43	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	44
37	25 Czerwca 45	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	45
38	25 Czerwca 48	dom murowany, koniec XIX w.		333
39	25 Czerwca 50	dom murowany, pocz. XX w.		334
40	25 Czerwca 51	dom murowany, 1899 r.		335
41	25 Czerwca 53	dom murowany, XIX w.	w rej. zab.	46
42	25 Czerwca 60	dom murowany, pocz. XX w.		337
43	25 Czerwca 66	d. Szkoła Rzemiosł, ob. Szkoła Samochodowa, dom murowany, 1902 r.	w rej. zab.	47
44	25 Czerwca 65	dom murowany, pocz. XX w.		338
45	25 Czerwca b.n.	budynek Stacji Pomp Wodociągu Miejskiego, 1926- 1928	w rej. zab.	870
46	Dzierzkowska 6	dom murowany, lata 30-te XX w.		742
47	Dzika 2/4	dom wolnostojący, murowany, I poł. XIX w.		822
48	Dzika 2/4	dom murowany, I poł. XIX w. oficyna lewa, murowana, I poł. XIX w. oficyna prawa, murowana, I poł. XIX w.	w rej. zab.	48
49	Dowkonta 2	dom murowany, pocz. XX w.		823
50	Dowkonta 4	dom murowany, pocz. XX w.		824
51	Focha 3	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		745

52	Focha 5	dom murowany, koniec XIX w.		770
53	Focha 9	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		746
54	Focha 10	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	49
55	Focha 11	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	50
56	Focha 12	dom murowany, XIX/XX w.		747
57	Focha 13	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	51
58	Giserska 3	dom mieszkalny, murowany, ok. 1880 r.		224
59	Giserska 5	dom mieszkalny, murowany, ok. 1880 r.		226
60	Giserska 6	dom mieszkalny, murowany, ok. 1900 r.		227
61	Giserska 14	dom murowany, lata 30-te XX w.		231
62	Główna 9	budynek, fabryka, murowana, koniec XIX w.		237
63	Górna 2 /Słowackiego	dom murowany, lata 20-te XX w.		238
64	Górna 3	dom murowany, lata 20-te XX w.		239
65	Górna 7	dom murowany, lata 20-te XX w.		241
66	Górna 11	dom murowany, lata 20-te XX w.		244
67	Górna 19	dom murowany, lata 20-te XX w.		246
68	Grodzka 2	dom murowany, poł. XIX w.		252
69	Grodzka 4	dom murowany, poł. XIX w.		254
70	Grodzka 5	dom murowany, poł. XIX w.		825
71	Grodzka 8	d. budynek kamienicy starościńskiej, ob. obiekt użyteczności publicznej, murowany XVII w., 1827, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	52
72	Grodzka 10	pozostałości d. zamku, ob. plebania, murowany, przed 1364 r., XVI, XVIII, XIX w.	w rej. zab.	15
73	Grottgera 3	dom z cegły, lata 30-te XX w.		826
74	Grzeczmarowskiego 13	budynek szkoły, 1926-1927	w rej. zab.	869
75	Janiszewska 13	młyn wodny, parowy, spalinowy, ob. elektryczny,		768

		murowany, 2 poł. XIX w.		
76	Kelles Krauza 4	dom murowany, pocz. XX w. 1925 r.		55
77	Kelles Krauza 7	dom murowany, , lata 20-te XX w. oficyna murowana, lata 20-te XX w. brama prawa, murowana, lata 20-te XX w.		261
78	Kelles Krauza 9	dom murowany, lata 20-te XX w.		263
79	Kelles Krauza 12	dom murowany, pocz. XX w.		264
80	Kelles Krauza 19	d. kaplica Towarzystwa Dobroczynności, obecnie kościół, murowana w latach 1881-1903	w rej. zab.	25
81	Kelles Krauza 19	d. budynek Towarzystwa Dobroczynności, obecnie obiekt nieużytkowany, murowany w latach 1881-1903	w rej. zab.	26
82	Kelles Krauza 24	dom murowany, pocz. XX w.		266
83	Kelles Krauza 26	dom murowany, XIX/ XX w. oficyna murowana, XIX/XX w.		268
84	Kelles Krauza 27	dom murowany, 1931 r.	w rej. zab.	56
85	Kelles Krauza 28	dom murowany, koniec XIX w.		269
86	Kelles Krauza 32	dom murowany, 1905 r.	w rej. zab.	57
87	Kelles Krauza 33	d. dom Gubernatora, murowany, 4 ćw. XIX w.		270
88	Kelles Krauza 33	d. Loża Masońska, ob. budynek prywatny, murowany, po 1850 r.		271
89	Kelles Krauza 38	dom murowany, koniec XIX w.		272
90	Kielecka 44	cmentarz ewangelicko-augsburski, pocz. XIX w.	w rej. zab.	78
91	Kilińskiego 4	dom murowany, koniec XIX w.		753
92	Kilińskiego 7	dom murowany, pocz. XIX w.		273
93	Kilińskiego 8	dom murowany, pocz. XIX w.	w rej. zab.	58
94	Kilińskiego 9	dom murowany, koniec XIX w.		275
95	Kilińskiego 11	dom murowany, koniec XIX w.		276
96	Kilińskiego 13	dom murowany, koniec XIX w.		277
97	Kilińskiego 15/17	d. Resursa Rzemieślnicza, ob. Dom Rzemiosła, murowany, 1907 r.	w rej. zab.	59

98	Kilińskiego 19	dom murowany, koniec XIX w.		278
99	Kilińskiego 21	dom murowany, pocz. XX w.		279
100	Kilińskiego 22	dom murowany, lata 30-te XX w.		280
101	Kilińskiego 23	obecnie Przedszkole, murowany, 1830 r.		281
102	Kilińskiego 25/27	budynek, szkoła, LO im. J. Kochanowskiego, murowany, początek XX w.		282
103	Kilińskiego 31	dom murowany, lata 30-te XX w.		283
104	Klementyny 3 /Saska	dom drewniany, lata 20-te XX w.		284
105	Klwatecka	kapliczka, murowana, lata 50-te XX w. rzeźba 1803 r.		286
106	Kolberga 32c/32b	dom drewniany, 1926 r. dom drewniany, 1927 r.		827
107	Kopernika 1	budynek, d. Zakład Energetyczny Woj. Przed. Energ. Ciepłej, ob. Mazowieckie Centrum Sztuki „Elektrownia”, murowany, koniec XIX w.		288
108	Kopernika 3	dom murowany, pocz. XX w. prawa oficyna, murowana, pocz. XX w. lewa oficyna, murowana, pocz. XX w.		289
109	Kopernika 9	dom murowany, pocz. XX w.		828
110	Kopernika 11	dom murowany, pocz. XX w.		290
111	Koszarowa 11 i 13	dom murowany, koniec XIX w. oficyna lewa, murowana, koniec XIX w. oficyna prawa, murowana, koniec XIX w. dom murowany, koniec XIX w. oficyna lewa, murowana, koniec XIX w. oficyna prawa, murowana, koniec XIX w.		291
112	Kościelna 1/5	dom drewniany, 1925 r.		771
113	Kościelna 13	dom drewniany, lata 30-te XX w.		294
114	Kościelna 15	dom drewniany, lata 30-te XX w.		295
115	Kościuszki 6	dom murowany, pocz. XX w.		829
116	Krótką 9	dom drewniany, ok. 1910 r.		298
117	Krótką 18	dom drewniany, ok. 1910 r.		300
118	Krychnowicka 1	willa, ob. szpital, 1925 – 1930 park	w rej. zab.	66

119	Kwiatkowskiego 3	dom murowany, lata 20-te XX w.		303
120	Kwiatkowskiego 10	dom murowany, lata 20-te XX w.		305
121	Limanowskiego /Przechodnia	figura-krzyż, murowany, 1919 r.		307
122	Limanowskiego 23	d. szpital św. Aleksandra, ob. nieużytkowany, 1829 r.	w rej. zab.	67
123	Limanowskiego 27	dom murowany, pocz. XX w.		830
124	Limanowskiego 29	d. browar „Saski”, ob. Nieużytkowany, 1896 r.	w rej. zab.	68
125	Limanowskiego 33	willa, murowana, pocz. XX w. stróżówka, murowana, pocz. XX w.		308
126	Limanowskiego 37	dom drewniany, 1938 r.		309
127	Limanowskiego 42	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	70
128	Limanowskiego 46	dom murowany, pocz. XX w.		821
129	Limanowskiego 68	dom drewniany, 1930 r.		310
130	Limanowskiego 72	cmentarz rzymsko-katolicki, budynek administracyjny cmentarza, murowany, II poł. XIX w. kostnica cmentarna murowana, 3 ćw. XIX w. dzwonnica cmentarna, murowana, pocz. XX w. brama cmentarna, murowana, 3 ćw. XIX w. kaplica cmentarna, cmentarza wojskowego, murowano-drewniana, lata 20-te XX w.	w rej. zab.	27
131	Lubelska 31	dom murowany, 1 ćw. XX w.		311
132	Lubelska 3	dom drewniany, 4 ćw. XIX w.		796
133	Lubelska 43/49	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		810
134	Ludwikowska 13	dom drewniany, ok. 1920 r.		315
135	Malczewskiego 1	d. klasztor benedyktynek, d. więzienie, ob. Kuria Diecezji Radomskiej, murowany, 1613-1627, 1691-1733, 1776 r., poł. XIX w.	w rej. zab.	202
	Reja/Tybla	ogrodzenie d. klasztoru benedyktynek, murowane, ok. poł. XIX w.		
136	Malczewskiego 1	kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy, murowany, 1629, 1776, 1924-1927	w rej. zab.	203
137	Malczewskiego 1	d. klasztor benedyktynek, d. więzienie, ob. Kuria Diecezji Radomskiej, murowany, 1613-1627, 1691-	w rej. zab.	339

		1733, 1776 r., poł. XIX w.		
138	Malczewskiego 2	dom murowany, 1820-1830 r.		340
139	Malczewskiego 5	budynek, murowany, ob. Poczta Polska, koniec XIX w.	w rej. zab.	71
140	Malczewskiego 6	kamienica, I poł. XIX w.	w rej. zab.	72
141	Malczewskiego 7	budynek, d. Łoża Masońska, ob. prokuratura, murowany, ok. 1818 r., II poł. XIX w.	w rej. zab.	73
142	Malczewskiego 8	Kamienica, murowany, I poł XIX w. (1821 r.)	w rej. zab.	74
143	Malczewskiego 9/11	dom murowany, poł. XIX w. oficyna murowana, II poł. XIX w.		341
144	Malczewskiego 12	dom murowany, koniec XIX w.		342
145	Malczewskiego 13	dom murowany, pocz. XX w.		762
146	Malczewskiego 14	dom murowany, XIX w.		343
147	Malczewskiego 16	d. Resursa Obywatelska, ob. Dom Kultury „Resursa”, murowany, 1851-1852, XX w.	w rej. zab.	75
148	Malczewskiego 17	dom murowany, koniec XIX w. oficyna prawa, murowana	w rej. zab.	76
149	Malczewskiego 18	d. Szpital p.w. Św. Aleksandra, ob. hotel, murowany, 1844-1846 d. budynek szpitalny, murowany, koniec XIX w.		344
150	Malczewskiego 19	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	77
151	Malczewskiego 20	budynek, rogatka warszawska, murowana, I poł. XIX w., XX w.	w rej. zab.	78
152	Malczewskiego 20	dom mieszkalny, murowany, koniec XIX w.		832
153	Malczewskiego 20b,20c	d. koszary wojskowe, ob. budynek mieszkalny, murowany, 2 poł. XIX w.		345
154	Malczewskiego 21	dom murowany, XIX/XX w.		833
155	Malczewskiego 25	Kapliczka, murowana 1855 r.		347
156	Malczewskiego 29	d. szkoła ćwiczeń, d. studium pedagogiczne, ob. Uniwersytet Techniczno-Humanistyczny, murowany, lata 40-te XX w.		348
157	Malczewskiego 31	d. koszary wojskowe, ob. budynek mieszkalny, murowany, 2 poł. XIX w.		349
158	Mariacka 21	dom murowany, pocz. XX w.		352

159	Mariacka 22	dom drewniany, koniec XIX w.		353
160	Mariacka 23	dom murowany z czerwonej cegły, pocz. XX w.		354
161	Mickiewicza 5	dom murowany, pocz. XX w.		834
162	Mickiewicza 11	dom murowany, pocz. XX w.		835
163	Mickiewicza 13	dom murowany, pocz. XX w.		836
164	Mickiewicza 23	dom murowany, pocz. XX w.		355
165	Mickiewicza 27	dom murowany, 1937 r.		356
166	Mickiewicza 31	Młodzieżowy Dom Kultury, murowany		357
167	Mickiewicza33	dom murowany, pocz. XX w.		773
168	Mickiewicza 37	dom murowany, pocz. XX w.		836
169	Miła 2 /Struga	dom murowany, lata 20-te XX w.		358
170	Miła 3	dom murowany, 1920 r.		359
171	Miła 10	dom mieszkalny, d. gwoździarnia, murowany, 1900 r.	w rej. zab.	79
172	Miła 11	dom murowany, 1920 r.		360
173	Miła 15 / Czysta 1	dom drewniany, 1920 r.		361
174	Mireckiego	Park Miejski „Stary Ogród” pocz. XIX w.	w rej. zab.	30
175	Mireckiego 12	dom murowany, lata 20-te XX w.		364
176	Mireckiego 14	dom murowany, lata 20-te XX w.		365
177	Młodzianowska 120	willa rodziny Iwanowskich, 1930 r.	w rej. zab.	80
178	Młynarska 4	dom murowany, koniec XIX w.		369
179	Moniuszki/ 7 Sienkiewicza 6	dom murowany, 1898 r.		370
180	Moniuszki 9	budynek , ob. Urząd Miejski - „Pałac Ślubów”, 1927 r.	w rej. zab.	815
181	Moniuszki/ 10 Sienkiewicza 7	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		371
182	Moniuszki 11	dom murowany, XIX w.	w rej. zab.	81

183	Moniuszki 12	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		372
184	Moniuszki 14a	dom murowany, 1925 r.	w rej. zab.	82
185	Moniuszki 15	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		373
186	Moniuszki 16	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		374
187	Moniuszki 17	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	83
188	Moniuszki 18	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	375
189	Moniuszki 19	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	85
190	Moniuszki 20	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	86
191	Moniuszki 21	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		376
192	Moniuszki 22	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		377
193	Moniuszki 24	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	87
194	Narutowicza 19	dom murowany z czerwonej cegły, lata 20-te XX w.		378
195	Narutowicza 21	dom murowany, lata 20-te XX w.		379
196	Narutowicza 27	dom murowany z czerwonej cegły, lata 20-te XX w.		380
197	Niedziałkowskiego 12	dom murowany, koniec XIX w.		383
198	Niedziałkowskiego 14	dom murowany, koniec XIX w.		384
199	Niedziałkowskiego 20	dom murowany, koniec XIX w.		385
200	Niedziałkowskiego 25/27	dom murowany, lata 20-te XX w. oficyna murowana, ok. 1930 r.		386
201	Niedziałkowskiego/ Kelles-Krauz	ogrodzenie d. Towarzystwo Dobroczynności, murowane, lata 1896-1903		387
202	Niedziałkowskiego 18	dom murowany, pocz. XX w.		838
203	Niedziałkowskiego 29	dom murowany, ok. 1930 r.		388
204	Niedziałkowskiego 31	dom murowany, ok. 1930 r.		389
205	Niedziałkowskiego 33	dom murowany, ok. 1930 r.		390
206	Niedziałkowskiego	dom murowany, pocz. XX w.		391

	36/Struga			
207	Niedziałkowskiego 41	dom murowany, ok. 1930 r.		392
208	Nowogrodzka 3	dom murowany, pocz. XX w.		393
209	Nowogrodzka 10	dom murowany, pocz. XX w.	w rej. zab.	88
210	Nowogrodzka 22	dom murowany, pocz. XX w.		398
211	Nowospacerowa 10/12	dom murowany, lata 20-te XX w.		400
212	Nowospacerowa 26	dom murowany, lata 20-te XX w.		403
213	Nowospacerowa 28	dom murowany, lata 20-te XX w.		404
214	Nowospacerowa 30	dom murowany, lata 20-te XX w.		405
215	Obrońców 2 /Limanowskiego	cmentarz wojskowy kaplica cmentarna	.	750
216	Obrońców 3	dom drewniany, ok. 1938 r.		408
217	Obrońców 8	dom drewniany, I poł. XX w.		839
218	Odrodzenia 4	d. smolarnia, murowana, 1921 r.		410
219	Ofiar Firleja	cmentarz komunalny – miejsce pamięci narodowej		840
220	Ogrodnicza 1	dom murowany, 1925 r.		414
221	Okulickiego/Główna	krzyż przydrożny	w rej. zab.	841
222	Okulickiego 6	dom murowany, lata 20-te XX w.		420
223	Okulickiego 8	d. garbarnia Schnierstein, murowany, ok. 1830 r. pałacyk murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	89
224	Okulickiego 9	dworek, d. przychodnia, ob. nieużytkowany, murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	90
225	Okulickiego 9a	d. pałacyk, murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	800
226	Okulickiego 23	dom drewniany, pocz. XX w.		422
227	Okulickiego 26	dom murowany, lata 20-te XX w.		425
228	Okulickiego 30	dom murowany, lata 30-te XX w.		426
229	Okulickiego 34	dom murowany, pocz. XX w.		427
230	Okulickiego 36	dom drewniany, pocz. XX w.		428

231	Okulickiego 37	dom drewniany, pocz. XX w.		429
232	Okulickiego 39	budynek gospodarczy po garbarni przy MPK murowany, koniec XIX w.		430
233	Okulickiego 42	dom murowany, koniec XIX w.		432
234	Okulickiego 44	dom murowany, pocz. XX w.		433
235	Okulickiego 46	dom murowany, pocz. XX w.		434
236	Okulickiego 49	d. stajnie wojskowe, ob. bud. mieszkalny, murowany, 1828, 1928 r. WC przy d. budynku straży przemysłowej, murowany, 1928 r.		437
237	Okulickiego 50	dom murowany, koniec XIX w.		438
238	Okulickiego 52	dom murowany, koniec XIX w.		439
239	Okulickiego 61	dom murowany, 1925 r.		442
240	Okulickiego 63	dom drewniany, lata 20-te XX w.		443
241	Okulickiego 69	dom drewniano- murowany, pocz. XX w.		446
242	Okulickiego 81	dom drewniany, ok. 1925 r.		448
243	Okulickiego 88, 90	d. dróżniczówka, ob. Bank, murowany, 1 poł. XIX w. d. konduktorka, murowany, 1 poł. XIX w.	w rej. zab.	92
244	Okulickiego 94 Czarneckiego	dom drewniany, ok. 1920 r.		449
245	Piłsudskiego 1 Traugutta 42	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	93
246	Piłsudskiego 2 Traugutta 40	dom murowany, 1911 r.	w rej. zab.	94
247	Piłsudskiego 3	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	95
248	Piłsudskiego 4	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	96
249	Piłsudskiego 5	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	97
250	Piłsudskiego 6	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	98
251	Piłsudskiego 7	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	99
252	Piłsudskiego 8	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	100

253	Piłsudskiego 9	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	101
254	Piłsudskiego 10	budynek, ob. sąd, murowany, 4 ćw. XIX w. 1894 r.	w rej. zab.	102
255	Piłsudskiego 11	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	103
256	Piłsudskiego 12	d. dworek, ob. Miejska Biblioteka Publiczna, murowany, 4 ćw. XIX w., 1898 r.	w rej. zab.	104
257	Piłsudskiego 13	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	106
258	Piłsudskiego 15	budynek, d. Kasa Przemysłowców, murowany, 1897 r.	w rej. zab.	107
259	Piłsudskiego 17	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		450
260	Piłsudskiego 19	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	108
261	Plac Jagielloński 2	dom murowany, koniec XIX w.		700
262	Plac Jagielloński 7	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		701
263	Plac Jagielloński 8 / Focha 13	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		702
264	Plac Jagielloński 8	d. hala targowa, ob. dom handlowy „Senior”, murowany, XIX/XX w., 1897 r.	w rej. zab.	54
265	Plac Konstytucji 3 Maja 1	dom murowany, XIX w.	w rej. zab.	61
266	Plac Konstytucji 3 Maja 3	dom murowany, XIX w.	w rej. zab.	62
267	Plac Konstytucji 3 Maja 5	dom murowany, 1881-1882 r.	w rej. zab.	63
268	Plac Konstytucji 3 Maja 6	dom murowany, koniec XIX w.		467
269	Plac Konstytucji 3 Maja 9	d. cerkiew, Kościół Garnizonowy, murowany, ok. 1874, 1918-1939 r. brama wejściowa, murowana, pocz. XX w.	w rej. zab.	22
270	Plac Konstytucji 3 Maja 8	dom murowany, 1890 r.	w rej. zab.	65
271	Plac Stare Miasto 9	dom murowany, 1890 r.		585
272	Plac Stare Miasto 12 Wacława 2/6	dom murowany, 1890 r. dom murowany, przed 1830 r. dom murowany, 1890 r.		586
273	Plac Stare Miasto 11	Budynek, ob. Klub „Katakumby”, pocz. XX w.		842
274	Plac Stare Miasto 13	Kościół p.w. Św. Wacława, murowany, XIII-XIV w.,	w rej.	20

		ok. poł. XV i XVI w.	zab.	
275	Plac Waltera 3 Planty 3	budynek, d. łaźnia, murowany, pocz. XX w.		843
276	Planty	park, poł XX w.		844
277	Planty 7	dom murowany, pocz. XX w.		845
278	Planty 16	dom murowany, pocz. XX w.		846
279	Planty 23	dom murowany, pocz. XX w.		207
280	Poniatowskiego 6	dom murowany, pocz. XX w.		847
281	Podwalna 3	dom murowany, pocz. XX w.		452
282	Podwalna 5	dom murowany, pocz. XX w.		453
283	Podwalna 7	dom murowany z czerwonej cegły, pocz. XX w.		454
284	Podwalna 8	dom murowany, pocz. XX w.		455
285	Polna 14	dom murowany, lata 20-te XX w.		463
286	Polna 16	dom drewniany, pocz. XX w.		848
287	Polna 17	dom murowany, ok. 1920 r.		465
288	Prażmowskiego 2	dworzec kolejowy, murowany, koniec XIX w. Ekspedycja kolejowa, murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	33
289	Promyka 1	dom murowany, pocz. XX w.		468
290	Reja 1 Szewska 17	dom murowany, 1 poł. XIX w.	w rej. zab.	109
291	Reja 3	dom murowany, 1 ćw. XIX w.		470
292	Reja 4	dom murowany, przed 1824 r.		471
293	Reja 5	d. kościół OO. Benedyktynów p.w. Wniebowzięcia NMP. Obecnie kościół ewangelicki, murowany 1784- 85, 1818, 1893 r.	w rej. zab.	21
294	Reja 5	dom murowany		849
295	Reja 6	dom murowany, przed 1824 r.	w rej. zab.	111
296	Reja 8	dom murowany, poł. XIX w.		473
297	Reja 13/15	dom murowany, 1 poł. XIX w.		476

298	Reja 16	dom murowany, 1 poł. XIX w.		477
299	Reja 22, 22a	dom murowany, 2 poł. XIX w.		478
300	Reja 24	dom murowany, 2 poł. XIX w.		480
301	Reja 26	dom murowany, 1 ćw. XIX w. (1821 r.)	w rej. zab.	112
302	Reja 27	dom murowany, 2 poł. XIX w.		481
303	Rwańska/ 3 Szewska 6	dom murowany, 1823 r. 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	113
304	Rwańska 5	dom murowany, 1820-1830 r.		482
305	Rwańska 6	kościół farny p.w. Św. Jana Chrzciciela, murowany, 1360-1370, pocz. XVI w., 1817-1838, 1908-1909 kaplica Kochanowskich, murowana, 1630-33, 1881-82, 1908-09 kancelaria kościoła parafialnego, murowana, XVIII w., pocz. XX w.	w rej. zab.	14
306	Rwańska 7	dom murowany, 1818-1823 r.		483
307	Rwańska 8	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	484
308	Rwańska 9	dom murowany, 1826-1927 r. 2 poł. XIX w.		485
309	Rwańska 10	dom murowany, ok. 1823 r.		486
310	Rwańska 11	dom murowany, 2 poł. XIX w.		487
311	Rwańska 12	dom murowany, ok. 1823 r.		488
312	Rwańska 13	dom murowany, ok. 1828 r.		489
313	Rwańska 14	dom murowany, ok. 1828 r.		490
314	Rwańska 15	dom murowany, 1 poł. XIX w.		491
315	Rwańska 16	dom murowany, ok. 1823 r., koniec XIX w.		492
316	Rwańska 17	dom murowany, poł. XIX w.		493
317	Rwańska 18 / Wałowa	dom murowany, przed 1812, 1821 r.		494
318	Rwańska 19	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	115
319	Rwańska 21	dom murowany, ok. poł. XIX w.		495

320	Rwańska 23	dom murowany, ok. poł. XIX w.	w rej. zab.	116
321	Rwańska 25	dom murowany, 1 poł. XIX w.		496
322	Rynek 1	d. ratusz, murowany, 1845-48, XIX w., 1941 r., 1962 r. d. odwach, zespół ratusza, ob. Archiwum Państwowe, murowany, 1819, 1845-47, 1962	w rej. zab.	32
323	Rynek 2	dom murowany, poł. XIX w.	w rej. zab.	117
324	Rynek 3	dom murowany, XVIII w., poł. XIX w.		497
325	Rynek 4 i 5	Dom Gąski i Esterki ob. Muzeum Sztuki Współczesnej - Oddział Muzeum im. Jacka Malczewskiego, murowany, XVIII w., XIX w., 1954 r.	w rej. zab.	118
326	Rynek 6	dom murowany, XVIII w., XIX w.	w rej. zab.	119
327	Rynek 7	dom murowany, XVIII w., XIX w.	w rej. zab.	120
328	Rynek 8	dom murowany, XVIII w., 1896 r.	w rej. zab.	121
329	Rynek 9	dom murowany, XVIII w., XIX w.	w rej. zab.	122
330	Rynek 10	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	123
331	Rynek 11	d. Kolegium Ks. Pijarów, ob. Muzeum im. Jacka Malczewskiego, murowany, XVIII w., XIX w., 1954 r. d. Kaplica Ks. Pijarów p.w. Św. Jana Kantego, ob. Muzeum im. Jacka Malczewskiego, murowany, 1737-56, 1818-20, 1873 r.	w rej. zab.	24
332	Rynek 12	dom murowany, 1824 r.	w rej. zab.	124
333	Rynek 13	dom murowany, przed 1808 r., 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	125
334	Rynek 14	dom murowany, 1824-1830	w rej. zab.	126
335	Rynek/ 15 Rwańska 1	dom murowany, 1808-1810	w rej. zab.	127
336	Rynek 16 / Rwańska 1a	dom murowany, koniec XVIII w., 1817-30	w rej. zab.	128
337	Saska 2	dom murowany, lata 20-te XX w.		498
338	Saska 27	dom murowany, lata 20-te XX w.		502

339	Sienkiewicza 2	dom murowany, koniec XIX w.		503
340	Sienkiewicza 3	dom murowany		504
341	Sienkiewicza 4	dom murowany, koniec XIX w.		505
342	Sienkiewicza 8	dom murowany		506
343	Sienkiewicza 11	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	129
344	Sienkiewicza 12	dom murowany, 1914 r.	w rej. zab.	507
345	Sienkiewicza 13 /Mickiewicza	dom murowany, koniec XIX w.		508
346	Sienkiewicza 16	kościół parafialny p.w. Opieki Najświętszej Marii Panny, murowany, 1894-1911	w rej. zab.	18
347	Sienkiewicza 22	dom murowany, lata 20-te XX w.		509
348	Sienkiewicza 28	dom murowany, 1908 r.		510
349	Sienkiewicza 34	dom murowany, 1911 r.	w rej. zab.	130
350	Sienkiewicza 36 1 Maja 31	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	131
351	M.C. Skłodowskiej 3	dom murowany, koniec XIX w. oficyna, murowana, koniec XIX w.		511
352	M.C. Skłodowskiej 5	dom murowany, koniec XIX w.		512
353	M.C. Skłodowskiej 6	dom murowany, koniec XIX w.		513
354	M.C. Skłodowskiej 8	dom murowany, koniec XIX w.		515
355	M.C. Skłodowskiej 9	dom murowany, koniec XIX w.		516
356	M.C. Skłodowskiej 15	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	34
357	Słowackiego 1	dom murowany, koniec XIX w.		764
358	Słowackiego 3	dom murowany, koniec XIX w.		517
359	Słowackiego 4	dom murowany, koniec XIX w.		518
360	Słowackiego 6	d. Szkoła Kolei Państwowych., d. Szkoła Specjalna, obiekt nieużytkowany, murowany, pocz. XX w.		519
361	Słowackiego 7	budynek, d. pałacyk, ob. Sąd Gospodarczy, murowany, koniec XIX w.		520

362	Słowackiego 8	dom murowany, XIX/XX w.		521
363	Słowackiego 9	budynek, d. pałacyk, murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	132
364	Słowackiego 10	dom murowany, XIX/XX w.		522
365	Słowackiego 11	dom murowany, koniec XIX w.		523
366	Słowackiego 12	dom murowany, pocz. XX w.		524
367	Słowackiego 14	dom murowany, pocz. XX w.		525
368	Słowackiego 17	d. Szkoła Handlowa Żeńska, ob. Młodzieżowy Dom Kultury, murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	133
369	Słowackiego 18	dom murowany, pocz. XX w.		527
370	Słowackiego 19	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	134
371	Słowackiego 20	dom murowany, pocz. XX w.		528
372	Słowackiego 21	dom murowany, pocz. XX w.		529
373	Słowackiego 22	dom murowany, pocz. XX w.		530
374	Słowackiego 24	dom murowany, pocz. XX w.		531
375	Słowackiego 25	dom murowany, pocz. XX w.	w rej. zab.	135
376	Słowackiego 33	dom murowany, pocz. XX w.	w rej. zab.	136
377	Słowackiego 33A	d. kaplica Kościoła Polsko-Katolickiego, ob. sklep, murowana, pocz. XX w.		532
378	Słowackiego 35	dom murowany, pocz. XX w.		533
379	Słowackiego 41	dom murowany, lata 20-te XX w.		535
380	Słowackiego 43	dom murowany, pocz. XX w.		536
381	Słowackiego 45	dom murowany, lata 20-te XX w.		537
382	Słowackiego 47	dom murowany, lata 20-te XX w.		538
383	Słowackiego 48	dom murowany, pocz. XX w.		539
384	Słowackiego 50	dom murowany, pocz. XX w.		540
385	Słowackiego 57	dom murowany, lata 30-te XX w.		542

386	Słowackiego 61	dom murowany, pocz. XX w.		543
387	Słowackiego 69	dom murowany, lata 20-te XX w.		544
388	Słowackiego 70	dom murowany, lata 20-te XX w.		545
389	Słowackiego 72	dom murowany, lata 20-te XX w.		547
390	Słowackiego 73	dom murowany, pocz. XX w.		548
391	Słowackiego 87	dom murowany, lata 20-te XX w.		551
392	Słowackiego 97	dom murowany, lata 20-te XX w.		554
393	Słowackiego 99	dom murowany, lata 20-te XX w.		555
394	Słowackiego 101	dom murowany, lata 20-te XX w.		556
395	Słowackiego 103/105	dom murowany, lata 20-te XX w.		557
396	Słowackiego 104	dom murowany, lata 20-te XX w.		558
397	Słowackiego 105 Kościelna (Glinice)	kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Jezusowego, murowany, 1931-1951 Figura Chrystusa na cmentarzu przykościelnym, murowana, 1939 r. kaplica filialna p.w. Najświętszego Serca Jezusowego, murowany, 1925 r.	w rej. zab.	17
398	Słowackiego 106	dom murowany, lata 30-te XX w.		559
399	Słowackiego 107	dom murowany, lata 20-te XX w.		560
400	Słowackiego 109	dom murowany, lata 20-te XX w.		561
401	Słowackiego 111	dom murowany, lata 20-te XX w.		562
402	Słowackiego 112	wieża ciśnień, ob. biurowiec, murowana, 1928-30 r. ogrodzenie wieży ciśnień, murowane, lata 20-te XX w. domek dozorecy, murowany, 1928 r.	w rej. zab.	137
403	Słowackiego/ Tadeuszowska 115	dom murowany, lata 30-te XX w.		564
404	Słowackiego 120	dom murowany, lata 20-te XX w.		566
405	Słowackiego 124	dom murowany, lata 20-te XX w.		567
406	Słowackiego 125	dom murowany, lata 20-te XX w.		568
407	Słowackiego/ Kwiatowa 129	dom drewniany, lata 30-te XX w.		572

408	Słowackiego 131	dom drewniany, lata 30-te XX w.		573
409	Słowackiego 137	dom murowany, lata 20-te XX w.		575
410	Słowackiego 161	dom drewniany, lata 30-te XX w.		579
411	Słowackiego 166	dom murowany, lata 20-te XX w.		580
412	Słowackiego 189	dom murowany, lata 20-te XX w.		581
413	Słowackiego 195	krzyż przydrożny, murowany, 1905 r.		582
414	Słowackiego (przy wiadukcie)	budynek Dyrekcji ZNTK, murowany, 4 ćw. XIX w. budynek Straży Przemysłowej ZNTK, murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	751
415	Słowackiego (przy ZNTK)	kapliczka, murowana, 1748 r.	w rej. zab.	774
416	Staromiejska 7	dom murowany, pocz. XX w.		589
417	Staromiejska 8/12	d. fabryka, XIX/XX w. ob. skup makulatury		590
418	Staromiejska 12/14	dom murowany	w rej. zab.	139
419	Staszica 33	dom murowany, pocz. XX w.		591
420	Stolarska 1	dom drewniany, ok. 1925 r.		592
421	Stolarska 4	dom murowany, ok. 1925 r.		593
422	Struga 2	dom murowany, 1 ćw. XX w.		594
423	Struga 4	dom murowany, 1 ćw. XX w.		595
424	Struga 7 7bl.7 7bl.9 7bl.23 7bl.24	d. Koszary Wojskowe, ob. budynek mieszkalny, murowany, 1 poł. XIX w. d. Koszary Wojskowe, ob. budynek mieszkalny, murowany d. Koszary Wojskowe, ob. budynek mieszkalny, murowany d. Koszary Wojskowe, ob. budynek mieszkalny, murowany, 1 poł. XIX w. d. Koszary Wojskowe, ob. budynek mieszkalny, murowany, 1 poł. XIX w.		850
425	Struga 8	dom murowany, 1 ćw. XX w.		596
426	Struga 17	dom murowany, pocz. XX w.		597
427	Struga 18A	dom murowany, lata 20-te XX w.		598

428	Struga 27	dom murowany, lata 20-te XX w.		599
429	Struga 22	dom murowany, lata 20-te XX w.		600
430	Struga 24	dom murowany, ok. 1930 r.		601
431	Struga 30/32	dom murowany, lata 20-te XX w.		602
432	Struga 31	oficyna I, murowana, koniec XIX w. dom murowany, koniec XIX w. dom murowany, koniec XIX w.		603
433	Struga 34	dom murowany, koniec XIX w.		605
434	Struga 38	dom murowany, lata 20-te XX w.		606
435	Struga 57	d. winiarnia, murowana z cegły, pocz. XX w.		851
436	Struga 81	dom murowany, 1925 r.	w rej. zab.	140
437	Szewska 5	dom murowany, ok. 1828 r.		610
438	Szewska 8	dom murowany, 1822 r.		612
439	Szewska 10	dom murowany, poł. XIX w.		613
440	Szewska 12	dom murowany, 1822 r.		614
441	Szewska 13	dom murowany, 1 poł. XIX w.		615
442	Szewska 14	dom murowany, 1 poł. XIX w.		616
443	Szewska 15	dom murowany, 1 ćw. XIX w.		617
444	Szewska 17	dom murowany, 1 ćw. XIX w. (1821 r.)		852
445	Szpitalna 1	dom murowany, 2 ćw. XIX w.		853
446	Szpitalna 2	dom murowany, I poł. XX w.		854
447	Szpitalna 3	dom murowany, 1 poł. XIX w.		802
448	Szpitalna 3a	dom murowany, 1 poł. XX w.		855
449	Szwarlikowska 6	dom murowany, 1 ćw. XX w.		619
450	Szwarlikowska 16	dom murowany, 2 poł. XIX w.		804
451	Szydłowiecka 30	Muzeum Wsi Radomskiej, skansen, obiekty z XVII/XIX w.	w rej. zab.	200

452	Średnia 3	dom murowany, pocz. XIX w.		778
453	Średnia 5	dom murowany, lata 30-te XX w.		622
454	Średnia 6	dom murowany, lata 20-te XX w.		623
455	Średnia 8	dom murowany, lata 20-te XX w.		626
456	Średnia 10	dom murowany, lata 20-te XX w.		627
457	Średnia 20	dom murowany, lata 20-te XX w.		629
458	Średnia 31	dom murowany, lata 20-te XX w.		630
459	Średnia 37	dom murowany, lata 20-te XX w.		632
460	Średnia 50	dom drewniany, 1930 r.		635
461	Średnia 72	dom drewniany, 1930 r.		640
462	Średnia 74	dom murowany, 1933 r.		641
463	Tadeuszowska 4	dom drewniany, pocz. XX w.		644
464	Tadeuszowska 15	dom drewniany, pocz. XX w.		646
465	Tadeuszowska 50	dom drewniany, 1918 r.		652
466	Tadeuszowska 57	dom drewniany, 1922 r.		653
467	Towarowa	cmentarz żydowski, 1831 r.	w rej. zab.	782
468	Traugutta 6	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		654
469	Traugutta 8	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		655
470	Traugutta 10	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		656
471	Traugutta 12	dom murowany, lata 20-te XX w.		657
472	Traugutta 13	dom murowany, lata 20-te XX w.		658
473	Traugutta 17a 17 17b Bogusławskiego 1	dom murowany, lata 20-te XX w. dom murowany, lata 20-te XX w. dom murowany, lata 20-te XX w. oficyna budynku 17 b, murowana, lata 20-te XX w.		660
474	Traugutta 18	dom murowany, lata 20-te XX w.		661

475	Traugutta 20	dom murowany, lata 20-te XX w.		662
476	Traugutta 34	kaplica Adwentystów Dnia Siódmego, murowany, lata 30-te XX w.		663
477	Traugutta 36 ob.40	dom murowany, pocz. XX w.	w rej. zab.	141
478	Traugutta 38 ob.40	dwa domy z oficyną, 1 ćw. XX w.	w rej. zab.	142
479	Traugutta 39	dom murowany, pocz. XX w.		664
480	Traugutta/ 42 Piłsudskiego	dom murowany, pocz. XX w.		665
481	Traugutta 43	dom murowany, pocz. XX w.	w rej. zab.	144
482	Traugutta 44	budynek, d. Prywatne Gimnazjum Żeńskie Marii Gaj, murowany, koniec XIX w. d. stajnie przy Prywatnym Gimnazjum Żeńskim, ob. poligrafia, murowany, koniec XIX w.		666
483	Traugutta 45	dom murowany, pocz. XX w.	w rej. zab.	145
484	Traugutta 50	oficyna prawa, murowana, 4 ćw. XIX w. oficyna lewa, murowana, 4 ćw. XIX w. dom murowany, 4 ćw. XIX w.		667
485	Traugutta 51	dom murowany, 1896 r.	w rej. zab.	146
486	Traugutta 51a	dom murowany, XIX w.		856
487	Traugutta 52	oficyna, murowana, pocz. XX w.		668
488	Traugutta 53	dom murowany, pocz. XX w.		669
489	Traugutta 55	dom murowany, pocz. XX w.		670
490	Traugutta 61	d. Szkoła Lorentza, ob. Zespół Szkół Ekonomicznych, murowany, 4 ćw. XIX w.		671
491	Traugutta 62	budynek, Hotel Francuski, murowany, koniec XIX w.		856
492	Traugutta 62	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		857
493	Traugutta 64	dom murowany, 1 poł. XIX w.		859
494	Tybla 1	dom murowany, 1 poł. XIX w.		805
495	Tytoniowa 2/6	brama wjazdowa do zakładu, pocz. XX w.		860
496	Wałowa 1	dom murowany, 1 poł. XIX w.		861

497	Wałowa 3	dom murowany, 1 poł. XIX w.		862
498	Wałowa 5	dom murowany, 1 poł. XIX w.		676
499	Wałowa 7	dom murowany, 1 poł. XIX w.		677
500	Wałowa/ 15 Podwalna 1	dom murowany, 1 ćw. XIX w.		678
501	Wałowa 16	dom murowany, 2 poł. XIX w.		679
502	Wałowa 18	dom murowany, poł. XIX w.		680
503	Wałowa 21	dom murowany, ok. 1830 r.		681
504	Wałowa 22	dom murowany, poł. XIX w.		863
505	Wałowa 23	dom murowany, 2 poł. XIX w.		766
506	Wałowa 25	dom murowany, 2 poł. XIX w.		682
507	Wałowa 26	pozostałość murów miejskich, d. brama Iłżecka, murowana, przed 1364 r., XV w., XVI w., 1805-1850, 1969-1973		683
508	Wałowa 26	pozostałość murów miejskich, odcinek muru i baszta, murowana, przed 1364 r., XV w., XVI w., XIX w.		684
509	Wałowa 27	dom murowany, 2 poł. XIX w.		685
510	Wałowa 28	dom murowany, 2 poł. XIX w.		686
511	Wałowa/ 45 Staromiejska	budynek, d. browar		864
512	Warszawska 15	cmentarz prawosławny z 1839 r.	w rej. zab.	28
513	Warszawska 23	garbarnia, obiekt nieużytkowany, murowany, 1926-27		752
514	Waryńskiego 4	budynek, d. Hala Kongresowa, murowany, 1934 r.		688
515	Wąska/ 1 Pl. Jagielloński 1	dom murowany, koniec XIX w.		690
516	Wąska 2, 4	dom murowany, XIX/XX w.		807
517	Wiejska	cmentarz ewangelicki XIX/XX w.		865
518	Wierzbicka 1	kościół parafialny p.w. Św. Teresy od Dzieciątka Jezus, murowany, 1937 r.	w rej. zab.	19
519	Witolda/Żeromskiego 2/23 i Żeromskiego 21	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	147
520	Witolda 9	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej.	148

			zab.	
521	Witolda 10	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	149
522	Witolda/ 13 Plac Jagielloński 3	dom murowany, 1910 r.		691
523	Witolda 15	dom murowany, 1910 r.		692
524	Wolność/ 2 Szewska	dom murowany, 2 poł. XIX w.		693
525	Wośnicka 125	zespół dworski: XVI, XIX w. dwór park	w rej. zab.	199
526	Wyszyńskiego 12	dom murowany, koniec XIX w.		209
527	Wyszyńskiego 14	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	150
528	Wyszyńskiego 18	dom murowany, koniec XIX w.		210
529	Zacisze 10	dom murowany, lata 20-te XX w.		695
530	Zborowskiego 11	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		808
531	Zielona 19	budynek, d. Szpital Zakaźny, murowany, pocz. XX w.	w rej. zab.	151
532	Żeromskiego Park im. T. Kościuszki	park altana murowana, koniec XIX w.	w rej. zab.	29
533	Żeromskiego/ 1 Maja	krzyż upamiętniający Uniwersał Połaniecki	w rej. zab.	866
534	Żeromskiego 1	dom murowany, ok. 1820 r.	w rej. zab.	152
535	Żeromskiego 2	dom murowany, ok. 1820 r.	w rej. zab.	153
536	Żeromskiego 3	dom murowany, 1 poł. XIX w.	w rej. zab.	154
537	Żeromskiego 4	dom murowany, poł. XIX w.	w rej. zab.	155
538	Żeromskiego 5	dom murowany, ok. 1830 r.	w rej. zab.	156
539	Żeromskiego 6/8	kościół klasztorny OO. Bernardynów p.w. Św. Katarzyny, murowany, 1480-1500, XVI w., XVII w., XIX w., 1911-1912 ogrodzenie placu klasztornego OO. Bernardynów, murowane, poł. XIX w. budynek gospodarczy/kuchnia/przy klasztorze OO. Bernardynów, murowany, pocz. XIX w.	w rej. zab.	23

		brama wejściowa na plac kościelny OO. Bernardynów, murowana, poł. XIX w.		
540	Żeromskiego 7	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	157
541	Żeromskiego 9	dom murowany, 2 poł. XIX w.		158
542	Żeromskiego 10	d. budynek klasztoru OO. Bernardynów, ob. LO im. M. Kopernika, murowany, I poł. XIX w.	w rej. zab.	159
543	Żeromskiego 11	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	160
544	Żeromskiego/ 12 Traugutta	dom murowany, 1 poł. XIX w.	w rej. zab.	161
545	Żeromskiego 13	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	162
546	Żeromskiego 14	dom murowany, 1 poł. XIX w.	w rej. zab.	163
547	Żeromskiego 16	dom murowany, 1 poł. XIX w.		704
548	Żeromskiego 18	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	164
549	Żeromskiego 19	dom murowany, XIX w.	w rej. zab.	165
550	Żeromskiego 20	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	166
551	Żeromskiego 22	dom murowany, 3 ćw. XIX w.	w rej. zab.	167
552	Żeromskiego 23	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	168
553	Żeromskiego 24	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	169
554	Żeromskiego 25	dom murowany, XIX w.	w rej. zab.	170
555	Żeromskiego 26	dom murowany, 1821-1823 r.	w rej. zab.	171
556	Żeromskiego 27	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	172
557	Żeromskiego 28	dom murowany, XIX w.		706
558	Żeromskiego 28	budynek, d. Drukarnia J. Trzebińskiego, nieużytkowany, murowany, 1918 r.	w rej. zab.	173
559	Żeromskiego 29	dom murowany, XIX w.	w rej. zab.	174
560	Żeromskiego 30	dom murowany, 2 poł. XIX w.		705
561	Żeromskiego 32	dom murowany, 1869 r.		707

562	Żeromskiego 33	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	175
563	Żeromskiego 34	dom murowany, XIX w.		708
564	Żeromskiego 35	budynek, d. Dyrekcji Towarzystwa. Kredytowego Ziemskiego, murowany, poł. XIX w.	w rej. zab.	176
565	Żeromskiego 36	dom murowany, po 1827 r.	w rej. zab.	177
566	Żeromskiego 37	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	178
567	Żeromskiego/ 38 Pl. Konstytucji 3 Maja 8	dom murowany, 1828 r.	w rej. zab.	179
568	Żeromskiego 39	dom murowany, 1862 r. oficyna murowany	w rej. zab.	180
569	Żeromskiego 40	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	181
570	Żeromskiego 41	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	182
571	Żeromskiego 43/45	budynek, d. Narodowy Bank Polski, ob. Sąd, murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	710
572	Żeromskiego/ 44 Moniuszki 26	budynek, ob. „Delikatesy” murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	183
573	Żeromskiego 46 46A 46B	d. pałacyk, murowany, 1 poł. XIX w. oficyna I d. pałacyku, murowany, 1 poł. XIX w. oficyna II d. pałacyku, murowany, 1 poł. XIX w.	w rej. zab.	184
574	Żeromskiego 47	dom murowany, 2 poł. XIX w., XX w.		711
575	Żeromskiego 48	dom murowany, poł. XIX w.		712
576	Żeromskiego 49	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	186
577	Żeromskiego 50	dom murowany, koniec XIX w.		713
578	Żeromskiego 51	dom murowany, 2 poł. XIX w.	w rej. zab.	187
579	Żeromskiego 53	budynek d. Komisji Województwa. Sandomierskiego, ob. Urząd Miejski, murowany, 1822-27, 1942, 1950	w rej. zab.	188
580	Żeromskiego 55	dom murowany, 2 poł. XIX w.		817
581	Żeromskiego 56	budynek, d. Rogatka Lubelska, ob. Dom Pracy Środowisk Twórczych „Łaźnia”, murowany, 1 poł. XIX w., pocz. XX w.	w rej. zab.	189

582	Żeromskiego 57	dom murowany, lata 80-90-te XIX w.	w rej. zab.	190
583	Żeromskiego 58	dom murowany, koniec XIX w.		716
584	Żeromskiego 59	dom murowany, lata 80-90-te XIX w.		717
585	Żeromskiego 60	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		718
586	Żeromskiego 61	dom murowany, lata 90-te XIX w.		719
587	Żeromskiego 62	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		720
588	Żeromskiego 63	dom murowany, koniec XIX w.		721
589	Żeromskiego 64	dom murowany, 4 ćw. XIX w.		730
590	Żeromskiego 66	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	191
591	Żeromskiego 67	dom murowany, koniec XIX w.		731
592	Żeromskiego 68	dom murowany, lata 90-te XIX w.		722
593	Żeromskiego 69	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	192
594	Żeromskiego 70	dom murowany, lata 80-te XIX w.	w rej. zab.	193
595	Żeromskiego 71	dom murowany, lata 80-90-te XIX w.	w rej. zab.	194
596	Żeromskiego 72	dom murowany, 4 ćw. XIX w.	w rej. zab.	195
597	Żeromskiego 73	dom murowany, koniec XIX w.	w rej. zab.	196
598	Żeromskiego 75	budynek, ZEOW, murowany, 1950-1958 r.	w rej. zab.	197
599	Żeromskiego 87	dom murowany, pocz. XX w.	w rej. zab.	198
600	Żeromskiego 88	dom murowany, pocz. XX w.		723
601	Żeromskiego 89	dom murowany, pocz. XX w.		724
602	Żeromskiego 90	dom murowany, pocz. XX w.		725
603	Żeromskiego 91	kapliczka p.w. św. Rozalii	w rej. zab. B	867
604	Żytnia 1	dom murowany, 2 poł. XVIII w., XIX w.		726
605	Żytnia 5	dom murowany, pocz. XX w.		727

606	Żytunia 5a	dom murowany, pocz. XX w.		728
-----	------------	---------------------------	--	-----

6. Cele, priorytety i kierunki działań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

6.1 Cele Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Celem programu opieki nad zabytkami w mieście jest wzmocnienie ochrony i opieki nad zabytkami oraz poprawa ich stanu zachowania poprzez opracowanie systemowych rozwiązań realizowanych przez władze miasta. Służą temu :

1. Aktualna inwentaryzacja zasobów zabytkowych gminy (gminna ewidencja zabytków).
2. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy.
3. Wykorzystanie zasobów zabytkowych i walorów gminy.
4. Podejmowanie rozwiązań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i inwestycyjnych.
5. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
6. Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
7. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków.
8. Monitoring stanu zachowania i sposobu wykorzystania zabytków.
9. Uwzględnienie wydatków na ochronę zabytków w budżecie gminy.
10. Wypracowanie systemu pomocy finansowej na zabytki, poprzez odpisy podatkowe.
11. Dotacje z budżetu gminy na prace konserwatorskie przy najcenniejszych zabytkach.
12. Promocja dziedzictwa kulturowego zwłaszcza zabytków w rozwoju turystyki.
13. Prowadzenie edukacji na rzecz ochrony dziedzictwa.

Głównym celem programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad zabytkami, która jest istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w mieście , poprzez :

włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy,

uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,

zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,

wyeksponowanie poszczególnych zabytków i walorów krajobrazu kulturowego,

podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,

określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków.

Propozycje działań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

1. aktualizacja inwentaryzacji zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
2. Gminna Ewidencja Zabytków - bieżąca jej aktualizacja,
3. monitoring stanu i sposobów wykorzystania zabytków,

4. współpraca z placówkami oświatowymi, stowarzyszeniami, organizacjami społecznymi, fundacjami, kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,

5. promocja wartości materialnych oraz wartości niematerialnych, dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,

6. wypracowanie systemu pomocy finansowej na zabytki, poprzez odpisy podatkowe, w tym usług turystycznych, z kar za zniszczenie i nieprawidłowe użytkowanie zabytków i z innych źródeł,

7. prowadzenie i doskonalenie edukacji na rzecz ochrony dziedzictwa na wszystkich poziomach szkół za szczególnym uwzględnieniem tradycji lokalnych i idei małych ojczyzn,

8. współpraca z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych w zakresie ochrony obiektów zabytkowych.

6.2. Podstawowe priorytety.

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.

2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

4. Rewitalizacja historycznego centrum miasta ze szczególnym uwzględnieniem obszarów : Starego Miasta z grodziskiem „Piotrówka” i kościołem p.w. św. Wacława, Miasta Kazimierzowskiego /w obrębie dawnych murów miejskich/ oraz ulic : Stefana Żeromskiego, Stanisława Moniuszki, Józefa Piłsudskiego, Henryka Sienkiewicza i Juliusza Słowackiego.

5. Rewaloryzacja zabytkowych parków : „Leśniczówka” i „Stary Ogród”.

6. Oznakowywanie obiektów zabytkowych położonych na tzw. Radomskim Szlaku Historycznym.

7. Upowszechnianie wiedzy wśród społeczności lokalnej i turystów na temat historii, tradycji, kultury Radomia.

8. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego w celu promowania kultury i historii Radomia.

9. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw wspierających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

10. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem zabytków.

11. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Państwo realizuje swoje obowiązki względem zabytków między innymi za pośrednictwem organów samorządowych różnego szczebla. W tym względzie władzom gminy, przypisana została istotna rola w kreowaniu ochrony dziedzictwa kulturowego na podległych im terenach. Gminy z jednej strony są właścicielem dużej ilości dóbr kultury materialnej, z drugiej strony dysponują aparatem administracyjnym umożliwiającym prowadzenie właściwej polityki względem tej sfery życia publicznego.

Celem tego programu opracowanego w oparciu o gminną ewidencję zabytków jest stworzenie całościowej i wieloletniej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie miasta realizowanej w 4 - letnich cyklach - etapach, środkami optymalnymi, dostępnymi przez gminę, zarówno prawnymi (zapisy dotyczące ochrony zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego) jak też finansowymi (przeznaczenie pewnej części budżetu gminy na ochronę

zabytków). Kierunek podejmowanych przez gminę działań, mających na celu szeroko pojętą ochronę dziedzictwa kulturowego, określa gminny program opieki nad zabytkami.

6.3. Działania związane z ochroną zabytków leżących na terenie miasta.

1. Przygotowanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych do absorpcji programowych funduszy Wspólnoty Europejskiej.

2. Przygotowanie aktualnych informacji o możliwościach pozyskiwania środków finansowych z zakresu ochrony zabytków (Ministerstwo Kultury, Wojewódzki Konserwator Zabytków, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Zwolnienia z podatku VAT). Pomoc mieszkańcom gminy w wyszukiwaniu i pisaniu programów na pozyskiwanie środków finansowych z funduszy unijnych.

3. Podjęcie stosownej uchwały przez Radę Miasta o udzielaniu dotacji na prace remontowe i konserwatorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków (dotacje mogą być udzielane osobom posiadającym tytuł prawny do zabytku znajdującego się na terenie gminy i wykażą się wkładem własnym na wykonanie prac).

4. Prowadzenia książki budowlanej obiektu przez właścicieli.

5. Udostępnienie do naukowego badania i dokumentowania zabytku.

6. Prowadzenie prac konserwatorskich restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

7. Zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie.

8. Korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.

9. Popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

10. Aktualizacja ewidencji gminnej po dwóch latach obowiązywania programu, polegająca na wykreśleniu z ewidencji obiektów nieistniejących i gruntownie przebudowanych (zmiana bryły budynku, układu i wielkości otworów okiennych, skucie wystroju elewacji itp.) oraz wprowadzeniu nowych obiektów, dotąd nie objętych ewidencją, a posiadających wartości zabytkowe, ważne dla kulturowej tożsamości regionu.

6.4. Wdrożenie programu.

W realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną instrumenty ogólne określone w programach rządowych i wojewódzkich, w tym w Krajowym i Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami oraz w innych dokumentach o charakterze planistycznym i strategicznym, a także narzędzia i środki własne Gminy oraz partnerów uczestniczących w realizacji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora zabytków, państwowych i samorządowych instytucji kultury, jednostek samorządu terytorialnego, kościołów oraz organizacji pozarządowych.

Powodzenie realizacji programu wymaga współdziałania Prezydenta zarówno z samorządem województwa jak również z organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami zajmujących się ochroną zabytków.

Zakłada się, że cele określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą osiągalne w wyniku :

- 1) wspólnego działania władz miasta z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, z samorządem województwa na bazie związków o charakterze programowym (np. porozumienia, umowy, wspólne podmioty),
- 2) inicjatywy własne Prezydenta.

Instrumenty finansowe.

System finansowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest dość skomplikowany. Najogólniej źródła finansowania tej sfery można podzielić na :

źródła publiczne (budżet państwa, budżety jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli, środki Unii europejskiej, inne źródła zagraniczne),

źródła prywatne (środki osób fizycznych, organizacji pozarządowych, stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.).

Finansowanie gminnego programu opieki nad zabytkami będzie realizowane z wykorzystaniem środków z wielu źródeł. Będą to zarówno środki budżetowe jak i fundusze strukturalne, a także środki prywatne.

6.6. Podsumowanie.

Poprzez prowadzenie właściwej polityki władze samorządowe mogą i powinny wytyczać oraz kreować właściwe postawy obywateli wobec zachowanego dziedzictwa. Do najważniejszych zadań w tym względzie należy :

1. Edukacja mieszkańców w zakresie konieczności ochrony miejscowego dziedzictwa kulturowego. Propagowanie idei poszanowania lokalnej specyfiki budowlanej i zachowania ciągłości tradycji. Wskazane są takie inicjatywy jak organizowanie spotkań dla ludności z pracownikami gminy i służb konserwatorskich, tworzenie ścieżek edukacyjnych, turystycznych dla młodzieży szkolnej, mające na celu uświadomienie roli zabytków w krajobrazie kulturowym. Wskazywanie i promowanie najlepszych realizacji inwestycji związanych z zabytkami.

2. Administracyjne egzekwowanie rygorów określonych między innymi w planach zagospodarowania przestrzennego, głównie w zakresie wysokości zabudowy jej charakteru i funkcji, a także ochrony wyznaczonych obszarów i budynków. Ważną rzeczą jest również skuteczna egzekucja prawa budowlanego, a co za tym idzie walka z samowolami budowlanymi. To właśnie prawdopodobnie samowole budowlane przyczyniły się do utraty cech zabytkowych przez znaczną część budynków. Należą do nich głównie wymiany okien, najczęściej wiążące się z poszerzeniem otworów, zmiany kształtu dachu, dowolny dobór poszycia, zbijanie tynków i docieplanie kosztem podziałów architektonicznych wystroju.

3. Ochrona i promocja odrębnych cech lokalnych, pielęgnacja tradycji oraz poszanowanie dla technicznego i przemysłowego dziedzictwa gminy.

4. Rozwój i promocja walorów turystycznych, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych.

5. Monitoring umów dotyczących sprzedaży zabytków osobom i przedsiębiorstwom prywatnym, pod kątem realizacji zobowiązań tych podmiotów względem zakupionych obiektów.

6. Wykorzystanie zabytkowych zasobów gminy do aktywizacji gospodarczej np. w obszarze turystyki i rekreacji.

7. Współpraca ze służbami konserwatorskimi województwa.

6.7. Zakres ochrony konserwatorskiej dla obiektów ujętych w rejestrze zabytków

Wszelkie działania projektowe, remontowe i inwestycyjne związane z tymi obiektami wymagają pozwolenia Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

6.8. Zakres ochrony konserwatorskiej dla obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków

Wymaga zachowania :bryły obiektu i dachu co do kształtu i materiału, podziałów w elewacji, wystroju architektonicznego, stolarki okiennej i drzwiowej co do wielkości, kształtu, wewnętrznych podziałów oraz detalu ozdobnego. Dopuszcza się stosowanie nowych technologii we wnętrzu obiektu.

Wszelkie działania projektowe, remontowe i inwestycyjne związane z tymi obiektami, wykraczające poza wyżej wymieniony zakres, wymagają uzgodnienia z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Ustala się następujące zadania, które powinny być uwzględniane przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, wspierające właścicieli lub

posiadaczy zabytków, wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, a mianowicie:

1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
2. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
3. Zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.
4. Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Realizację przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.